

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
PIEAUGUŠO PEDAGOĢISKĀS IZGLĪTĪBAS CENTRS

**LATVIEŠU VALODAS MĀCĪBU SATURS SKOLĒNA LASĪTPRASMES
VEICINĀŠANAI SĀKUMSKOLĀ**

DIPLOMDARBS

Autore **Ieva Vasiļjeva**

Stud. apl. iv10078

Darba vadītāja Dr. paed. prof. Zenta Anspoka

RĪGA 2014

Anotācija

Pētījumā “Latviešu valodas mācību saturs skolēna lasītprasmes veicināšanai sākumskolā” analizēta vairāku autoru un psihologu teorētiskā literatūra (Z. Anspoka, 2008., Ā. Ptičkina, 1999., G. Svence, 1999). Pētījumā analizēts lasītprasmes jēdziens, lasīšanas metodes, tekstu veidi, bet praktiskajā daļā veikta mācību literatūras kontentanalīze, un piedāvāti ieteikumi lasītprasmes attīstībai sākumskolā. Empīriskais pētījums veikts, vērojot un analizējot kādi ir lasīšanas veidi, lasītprasmes attīstību, pedagoģisko saturu un metodiku. Pētījumā īsi raksturota arī skolēnu lasīšana brīvajā laikā.

Annotation

The research subject “The content of learning the Latvian language for promoting the pupil’s reading literacy in elementary school” was analyzed with help of theoretical literature of authors and psychologists (Z. Anspoka, 2008., Ā. Ptičkina, 1999., G. Svence, 1999). The study analyzes the concept of literacy , reading methods , text types , but the practical part of the training conducted content analysis of literature , and suggested the development of literacy in primary school . The empirical study done by observing and analyzing what are the ways of reading , literacy development, teaching content and methods. The study briefly describes the students' reading leisure.

Atslēgvārdi

Latviešu valoda, mācību saturs, skolēna lasītprasme, lasītprasmes veicināšana sākumskolā, skolēna vecumposma likumsakarības.

SATURS

Ievads.....	4
1. Lasītprasmes attīstības vispārējs raksturojums jaunākajā skolas vecumposmā.....	7
1.1 Lasītprasmes jēdziena skaidrojums.....	7
1.2 Lasītprasmes attīstības procesa organizācija jaunākajā skolas vecumposmā.....	9
2. Latviešu valoda kā mācību priekšmets skolēna lasītprasmes attīstībai.....	30
2.1 Pētījumu vispārīgs raksturojums	30
2.2 Pētījuma rezultāti, to analīze.....	33
3. Ieteikumi lasītprasmes pilnveidošanai sākumizglītības klasēs.....	35
Nobeigums.....	37
Izmantotās literatūras un avotu saraksts.....	39
Pielikumi.....	41
1. pielikums. Latviešu valodas mācību saturs.....	42
2. pielikums. Latviešu valodas 2. klasei mācību stundas plāns.....	45
3. pielikums. Darba lapa latviešu valodas stundai 2. klasē.....	47
4. Pielikums. Dokumentārā lapa.....	49

IEVADS

Dzīves darbības prasmju apguve kļūst par būtisku šodienas izglītības sastāvdaļu. Tieši pamatizglītība gatavo dzīvei, kā arī māca mācīties dzīves garumā. Izglītošanā ir noteikta pāreja no liela daudzuma informācijas apguves uz prasmēm darboties ar informāciju, praktiskai dzīvei noderīgu atziņu un prasmju akcentēšana, mūsdienīgu tēmu ieviešana izglītības saturā, kā arī akcentēta mācību satura integrēšana starp mācību priekšmetiem. Tāpēc jau sākumskolas posmā skolēni tiek virzīti uz aktīvu darbību stundā, produktīvu domāšanu, vingrināšanos un pieredzes gūšanu caur aktivitātēm.

Mūsdienās ļoti aktuāla problēma skolās ir lasītprasmes apgūšana un attīstīšana, jo daudzveidīgais dzīves veids bieži novērš skolēna uzmanību pievērsties grāmatām brīvajā laikā. Tik ļoti attīstītā pasaule rada vidi, kura nav veicinoša lasīšanai, jo pastāv modernās tehnoloģijas, kas atņem daudz laika un mēs aizmirstam grāmatu būtību. Nepieciešamās lietas mūsdienu jaunatne vairs nemeklē grāmatās, bet gan ar moderno tehnoloģiju palīdzību. Arī skolēnu vecāki lielās aizņemtības dēļ darbā nepievērš tik lielu uzmanību bērna lasītprasmes attīstībai, cik vajadzētu. Vecāki rāda piemēru saviem bērniem, kuri vakaros izvēlas nevis lasīt, bet gan skatīties televīziju.

Iespējams, bērnu pāragri no pirmsskolas posma pārceļ uz skolu, lai gan viņš vēl nav gatavs jaunajai dzīvei un tas var sagādāt lielus emocionālos pārdzīvojumus. Tādēļ vecākiem noteikti būtu ieteicams konsultēties ar pirmsskolas pedagogu vai bērns ir gatavs skolai. Būtu ļoti ieteicams brīvajā laikā kopā ar bērnu pavingrināties lasīt arī tad, ja bērns jau lasa ļoti labi, pārrunāt izlasīto, tas tikai nostiprinās šo iegūto prasmi un veidosies bērna pozitīvā lasītāja pieredze. Ļoti būtisks bērnam ir vecāku piemērs, ja bērns redz, ka vecāki lasa arī viņam veidosies mīlestība pret lasīšanu. Tādēļ lasīt mācīšanas procesa laikā nedrīkst radīt nepatiku pret šo prasmju apguvi, bet gan izdomāt interesantu un rotaļīgu veidu, kā vingrināties.

Svarīgs jautājums ir par to, ko tā dod personības attīstībai. Grāmatu lasīšana attīsta iztēli. Bērns lasa un iedomājas, ko autors ir mēģinājis pateikt, kādu ainu uzburt. Rakstnieks ar savu darbu inicializē lasītāja fantāzijas, bet tālāko tas paveic pats ar savas iztēles palīdzību. Lasot, cilvēks trenē savu iztēli, līdzīgi kā rēķinot matemātikas uzdevumus – prātu un loģisko domāšanu, bet sportojot – miesu, muskuļus, ķermeni.

Lasīšana un rakstīšana ir divas galvenās, nozīmīgas lietas, kas skolēnam jāapgūst skolā. Skolēnam ir jābūt valodas izpratnei, valodas zināšanām un jāprot lietot valoda, jo tā ietekmē ikviena cilvēka sociālo un kultūras dzīvi. Lai cilvēki kļūtu izglītoti ir jāprot rakstiski sazināties ar līdzcilvēkiem, runāt par dažādām aktuālām lietām sabiedrībā, par interesantām grāmatām,

mācēt atbildēt uz sūtītām vēstulēm, apsveikumiem svētkos. Vēlāk, kad bērns paaugas un ir šīs iegūtās prasmes jāizmanto ir jāprot izteikties, tas lielā mērā nosaka labas karjeras veidošanos. Tomēr, ja cilvēks nav apguvis kādu no prasmēm lasīt vai rakstīt, tad tas turpmākajā dzīvē rada problēmas uztvert informāciju un ir traucēta komunikācija ar citiem cilvēkiem. Šīs ļoti vajadzīgās prasmes nosaka dzīves kvalitāti.

Skolēnu nepieciešams ieinteresēt, radīt situāciju, kurā viņš izprot, cik aizraujoši ir lasīt grāmatu. Tas ir viens no stimuliem motivācijai lasīt. Lai radītu šo motivāciju, svarīgi lasītāja iepazīšanās ar skolas bibliotēku. Iespējams, tieši skolu bibliotēkas ir tā vieta, kas ieinteresē skolēnu lasīšanā. Taču tam nepieciešams, lai skolu bibliotēku krājumi tiktu regulāri papildināti ar jaunām grāmatām un tajās būtu skolēna vecumam atbilstoša daiļliteratūra. Skolu bibliotēkās svarīgi arī tādi pasākumi, kas būtu spējīgi konkurēt ar daudziem citādas izklaides vilinājumiem. Mūsdienās ir nepieciešams lasīt, lai cilvēks būtu izglītots, būtu pietiekams vārdu krājums, izprastu izlasīto tekstu, spētu izdarīt secinājumus, analizēt, uzdot jautājumus. Mūsdienās būtu vēlams lasīt dažāda žanra tekstus, kas izglītotu ikvienu lasītāju. Noderīgi būtu lasīt pasakas, stāstus, elektroniski veidotus tekstus, folkloru, populārzinātniskus tekstus. Vēlams mācēt lasīt tabulas, instrukcijas, jo tāda prasme nepieciešama citu mācību priekšmetu apguvei.

Praksē ir novērots, ka pastāv problēmas lasītprasmes attīstībā īpaši zēniem. Labāk veicas meitenēm. Tas varētu būt atkarīgs no ģimenes apstākļiem (no sliktas lasītprasmes biežāk cieš skolēni no sociāli nelabvēlīgām ģimenēm). Tas liecina, par vajadzīgu palīdzības fondu, kas nodrošinātu šīs trūcīgās ģimenes ar nepieciešamo literatūru, piesaistītu citus lasītājus grāmatām un aizstātu modernās tehnoloģijas, kas laupa mūsu tik dārgo laiku. Iepriekš raksturotās problēmas arī noteica pētījuma “Latviešu valodas mācību saturs skolēna lasītprasmes veicināšanai sākumskolā” aktualitāti.

Diplomdarba mērķis Analizēt latviešu valodas mācību saturu lasītprasmes veicināšanai sākumskolā.

Diplomdarba uzdevumi:

1. Analizēt teorijas par lasītprasmes attīstību jaunākajā skolas vecumā.
2. Pētīt latviešu valodas mācību saturu skolēna lasītprasmes attīstībai no faktoloģiskā, procesuālā viedokļa un apkopot pētījuma rezultātus.
3. Izstrādāt ieteikumus lasītprasmes pilnveidošanai.

Pētījuma hipotēze Ja lasītprasmes apgūšanas procesā tiks izmantotas daudzveidīgas mācību metodes, tad radīsies interese par lasīšanas procesu.

Pētījuma metodes:

1. Literatūras analīze.
2. Pedagoģiskā procesa vērojums.
3. Mācību literatūras kontentanalīze.
4. Datu apstrādes metodes.

Diplomdarba struktūra Pētījums sastāv no trīs daļām. 1. un 2. daļā ir teorētisko atziņu analīze par lasītprasmes vispārēju raksturojumu jaunākajā skolas vecumposmā, lasītprasmes jēdzienu, lasītprasmes attīstības procesa organizāciju.

Empīriskajā daļā analizēts pētījuma latviešu valoda kā mācību priekšmeta saturs skolēna lasītprasmes attīstībai, pētījuma rezultāti, un uz tiem pamatojoties, piedāvāti ieteikumi lasītprasmes attīstības veicināšanai sākumskolā.

Nobeigumā ir secinājumi, literatūras saraksts un pielikumi.

Pētījuma bāze Rīgas x skola 2. klase.

1.1 Lasītprasmes jēdziena skaidrojums

Lasīšana attīsta domāšanu un iztēli, tā palīdz iemācīties sajūst dažādas emocijas, gūt prieku, zināšanas. Lasot literāros darbus skolēni iemācās vērtēt literāro darbu varoņu raksturus un rīcību, kā arī gūst priekšstatu par skaisto un neglīto, labo un ļauno, cildeno un zemisko. Tas nozīmē, ka lasīšana ir arī tikumiskās un estētiskās audzināšanas skola (*Ptičkina, 1999, 5*). Lasot mēs daudz uzzinām par apkārtējo pasauli, kas mums palīdz mācīties un gūt jaunas prasmes, kas noder sabiedriskajā dzīvē.

Lasītprasme ir māka atveidot skaņas ar burtiem, savienot burtus vārdos, uztvert, izprast, analizēt un novērtēt rakstītu tekstu, apzināties lasīšanas mērķi un izvēlēties atbilstīgu lasīšanas veidu, ievērojot lasītāja kultūru. Svarīgākie lasītprasmes kvalitātes rādītāji ir apzinātība, pareizība, izteiksmīgums (skaļi lasot) un lasīšanas temps (*Skujiņa, Ansopka, Kalnbērza, Šalme, 2011*).

Termins “lasītprasme” ietver šķīrumu starp jēdzieniem ”mācēt lasīt” un būt lasītājam”. Praksē pazīstam divu veidu lasītājus: pieredzējušus un nepieredzējušus.

Atbilstoši teorijām par lasītprasmes būtību pieredzējis lasītājs lasa tekstu, skaidri zinot lasīšanas nolūku, lasa tekstu ar tam atbilstošu lasīšanas veidu un izprot tā saturu, izlasīto informāciju saista ar jau zināmo informāciju un analizē, ātri pazīst vārdus, viņam jādomā tikai pat teksta saturu.

Savukārt lasītājs – iesācējs visu intelektuālo un gribasspēku veltī lasīšanas grūtību pārvarēšanai. Viņa uzmanības centrā ir lasīšanas tehniskā puse (*Geiger, Millis, 2004*).

Lasītprasmes jēdziens, sastāv no diviem vārdiem – lasīt un prasme. Pirmais tiek saistīts ar lasīšanu, jo tas ir viens no lasītprasmes pamatelementiem – bez lasīšanas procesa lasītprasme nav iedomājama (*Geske, Ozola, 2007*).

Lasīšana raksturota kā sarežģīta sensoriskās domāšanās prasme zīmju uztveršanai un to veidojošo jēdzienu artikulācijai. Šī uzskatāma par visaptverošu un pēc būtības atbilstošu lasīšanas definīciju, kas ietver būtiskās lasīšanas procesa daļas – uztveršanu un saprašanu, kā arī izteikšanu (skaļi vai tikai pie sevis - prātā).

Nākamā saliktena daļa ir prasme. “Tā ir māka veikt kādu darbību atbilstoši nepieciešamajai kvalitātei un apjomam, prasme ir arī darbības izpildes priekšnosacījums un tāda zināšanu un darbības paņēmienu apguves pakāpe, kas ļauj apgūto izmantot mērķtiecīgā darbībā.”(*Geske, Ozola, 2007, 13.*)

“Lasīšana ir viens no četriem svarīgākajiem komunikācijas veidiem. Lasīšana ir process, kas ļauj iepazīt un uztvert to, kas rakstīts uz papīra vai ekrāna. Turklāt kvalitatīva lasīšana ir iedziļināšanās aprakstītajos notikumos, un, lai dzīvi uztvertu visas lasīšanas dotās iespējas, jāizmanto, gan laiks, gan garīgā piepūle”

(Eiders, 1999, 148).

Lasīšanas iemaņas izveidojas ilgā vingrināšanās procesā. Būtībā cilvēks tās pilnveido visu mūžu.

Pastāv vairāki lasītprasmes apguves posmi. No psiholoģijas viedokļa lasīšanas iemaņu apguves periodu iedala četros posmos:

- analītiskais skaņu un burtu apguves posms;
- analītiskais zilbju posms;
- pārejas posms uz lasīšanu veseliem vārdiem;
- veiklas sintētiskas lasīšanas posms (Ptičkina, 1999).

Šāda periodizācija ir raksturīga, ja māca lasīt pēc pilnīgotās analītiski sintētiskās skaņu metodes vai tās modifikācijām (Ptičkina, 1999).

Katram paņēmiem ir vispārējs saturs un tā apguves posmi:

- Analītiskajā skaņu un burtu apguves posmā pilnveidojas bērnu fonemātiskā uztvere. Viņi apgūst valodas skaņas un tām atbilstošus burtus. Šajā posmā bērni apgūst zilbju lasīšanu. Taču lasīšanas vienība ir burts, nevis zilbe vai vārds. Tas nozīmē, ka zilbes lasīšanā bērns ar redzi fiksē katru burtu un tikai tad cenšas izlasīt visu zilbi.

Bērns vēl nespēj ar redzi uztvert zilbi vai vārdu kā veselum. Tāpēc viņš zilbi nereti lasa vēl pa burtiem un ar grūtībām sintezē tajā ietilpstošās skaņas. Analītiskajā skaņu un burtu posmā bērni vēl jauc burtus, jo viņu uztverē nav izveidojusies pietiekami cieša saistība starp burta un skaņas, t.i., redzes, dzirdes un artikulācijas, tēliem.

- Otrajā jeb analītiskajā zilbju posmā zilbes kļūst par lasīšanas vienību. Bērns tās uztver kā vārda daļas, nevis kā patstāvīgas vienības. Šajā posmā bērni ir īpaši jāvirza uz lasīšanu veseliem vārdiem, lai saīsinātos pauzes (skaņu vakuums) starp zilbēm. Tomēr, kaut arī bērni daudz vingrinās, pārsvarā vēl viņi lasa pa zilbēm. Lasīšanas ātrums vēl ir zems. Raksturīgi, ka izlasītā vārda nozīmes izpratne bieži vien vēl ir šķirta no lasīšanas procesa, jo bērni vārdu neizlasa saliedēti, un tas traucē tā nozīmes izpratni.

Lai vārds iegūtu tādu pašu skanējumu kā dzīvajā runā, bērni atgriežas pie jau izlasītā vārda, lai to atkārtotu saliedēti. Protams, regresijas biežums ir atkarīgs arī no vārda garuma, bērnu mācāmības un citiem faktoriem.

- Trešajam posmam jeb pārejas posmam uz lasīšanu veseliem vārdiem ir raksturīgs lasīšanas ātruma pieaugums, jo nu vairuma vārdu bērni lasa saliedēti. Tāpēc samazinās atstarpe starp lasīšanas procesu un satura izpratni, taču lasīšanā vēl ir kļūdas, kā arī regresijas parādība.

Bērni sāk biežāk prognozēt tekstu, vadoties no satura, - izlasīto vārdu viņi saista ar iepriekšējo un sekojošo vārdu, kā arī saturu kopumā. Tāpēc ir iespējams, ka pēkšņi pieaug kļūdu skaits. Taču kopumā lasīšana kļūst aizvien plūstošāka un saliedētāka.

- Ceturtajā jeb veiklas sintētiskās lasīšanas posmā skolēnam nav vairs īpašu lasīšanas tehnisko grūtību. Vingrinoties uzlabojas lasīšanas pareizība, apzinātība, ātrums un skaļajā lasīšanā arī iespēja lasīt izteiksmīgi (Ptičkina, 1999).

Vārda uztvere ar redzi un izruna notiek gandrīz vienlaikus ar tā nozīmes izpratni. Vārda apjēga var pat apsteigt izrunu, ja skolēns lasot jau prognozē. Taču ar to nebeidzas lasīšanas kvalitātes pilnveide. Liela uzmanība joprojām jāvelti redzes (lasīšanas) lauka paplašināšanai, kā arī uzmanības, redzes atmiņas un prognozēšanas spēju attīstīšanai.

Sarežģītāka kļūst daiļdarbu analīze skolotāja vadībā, lai skolēni izprastu ne tikai loģisko, bet arī estētisko un emocionālo saturu.

Skolotājam ir svarīgi zināt lasītprasmes apguves posmus, lai varētu noteikt katra audzēkņa lasītprasmes kvalitāti un mērķtiecīgi to attīstīt (*Ptičkina. 1999*).

Šie četri lasītprasmes posmi ļauj skolotājam noteikt, kuri no tiem atbilst skolēniem un piemeklēt atbilstošāko mācību metodi, kas radītu labus rezultātus lasītprasēm. Svarīgi ir laicīgi novērot un pārbaudīt skolēna lasītprasmi, strādājot individuāli ar katru, tad piemeklēt veidu, kas visiem būtu pozitīvs nepalēninātu vai nesasteigtu attīstību.

1.2 Lasītprasmes attīstības procesa organizācija jaunākajā skolas vecumā

Vienmēr ir bijis aktuāls jautājums par to, kā labāk iemācīt lasīt skolēnus. Tas bijis aktuāls ikvienā pedagoģiskās domas vēsturiskajā attīstības posmā. Būtiska ir nevis mehāniska burtu mācīšana, bet gan spēja un prasme izprast lasīto un ikdienas lasīšanas prasmju izmantošanas iemaņas. Lasītmācīšanas saturu un pedagoģisko metožu izvēli nosaka bērna vecumposmu psiholoģiskās, fizioloģiskās un dzimtās valodas īpatnības, pedagoga pedagoģiskā meistarība un izglītības satura vadlīnijas u.c. Lasot cilvēks pilnveido domāšanu, uzmanību, iztēli, atmiņu un citus psihiskos procesus, īpaši bagātinot valodu.

Lai skolēni veiksmīgāk spētu apgūt lasītprasmi un justos droši lasot citu klātbūtnē skolotājam ir jāatrod pareizā metode, pareizais veids, ko piedāvāt saviem skolēniem. Kā pēc iespējas interesantākā veidā skolēni varētu lasīt tekstu un tas netraucētu viņu attīstībai, tādēļ ir jāiepazīst lasīšanas veidi, ko skolotājs varētu piedāvāt saviem audzēkņiem.

Lasīšanas mācību metodikā izdala vairākus veidus, kā skolēns var lasīt tekstu:

- lasīšana skaļi;
- lasīšana pusbalsī;
- lasīšana čukstus vai klusi;
- izlases lasīšana;
- lasīšana lomās;
- lasīšana pa grupām;
- lasīšana korī;
- kombinētā lasīšana.

Katram lasīšanas veidam ir savi mērķi un būtība (Ptičkina, 1999).

Skaļā lasīšana ir pirmais veids, ko bērns iepazīst, sākot mācīties lasīt. Skaļā lasīšana ir lasītprasmes izveides pamats. Kad bērns lasa skaļi, ir iespējams sekot viņa lasīšanas pareizībai, kā arī izteiksmīgumam. Skaļo lasīšanu skolotājs var tieši vadīt. Ir iespējams uzreiz labot pieļautās kļūdas.

Ābece mācību posmā skaļā lasīšana ir skolēniem vislietderīgākais lasīšanas veids. Tās laikā darbojas skolēnu redzes, runas kustību un dzirdes analizators, kā arī domāšana, lai intelektuāli pārstrādātu gūto informāciju.

Skaļā lasīšana pēc būtības ir adresēta klausītājiem. Sākumskolā tai ir cits mērķis, proti, lasītprasmes apguves sākuma posmā sekmēt lasīšanas pareizības, apzinātības un izteiksmīguma attīstību. Tāpēc bērnam ir svarīgi daudz lasīt skaļi klasē un mājās.

Tā kā klasē vienlaikus skaļi var lasīt tikai viens skolēns, izmanto lasīšanu **pusbalsī vai lasīšanu čukstus**. Tās ir pārejas formas no skaļās lasīšanas uz kluso. Pusbalsī un čukstus ir iespējams lasīt visiem skolēniem vienlaikus, katram sev piemērotā tempā. Tā tas nav, ja viens skolēns lasa skaļa un pārējiem ir jāseko lasījuma savās grāmatās.

Šajā situācijā daļai bērnu priekšā lasīšana var būt par ātru, daļai – par lēnu. Tā rezultātā daļa skolēnu netiek līdz priekšā lasītāja tempam un vispār pārstāj lasīt. Citiem skolēniem rodas negatīva attieksme pret šādu lasīšanu, jo viņi ir spiesti lasīt sev nedabiski lēnā tempā (Ptičkina, 1999).

Kluso lasīšanu skolēns jau iepazīst pirmajā klasē. Lasīt klusi nozīmē “lasīt sev”, lai gūtu vajadzīgo vai lasītāju interesējošo informāciju. Bērns speciāli māca lasīt klusi, lai gadu gaitā apgūtu šo lasīšanas veidu, kas turpmāk kļūst par dominējošo viņa dzīvē.

Izlasses lasīšana ir teksta fragmenta lasīšana atbilstoši dotajam jautājumam vai uzdevumam. To parasti izmanto teksta atkārtotā lasīšanā, lai noskaidrotu vai nostiprinātu teksta saturu un formas īpatnības: teksta faktisko saturu, cēloņseku sakarības, tēlu raksturojumus, daiļdarba mākslinieciskās īpatnības, ideju jeb galveno domu utt.

Vienkāršākais izlasses lasīšanas veids ir tad, ja teksta daļa ir tieša un pietiekama atbilde uz izvirzīto jautājumu.

Lasīšana lomās īpaši sekmē izteiksmīgas lasīšanas iemaņu attīstību. Skolēni, iejūtoties personāžu lomās, nokļūst dabiskās runas situācijās ar konkrētu runas motīvu, runas tēmu, vidi un adresātu. Tas nosaka lasīšanas dabiskumu un izteiksmīgumu.

Noderīga ir **lasīšana pa grupām**. Tās būtība – tekstu skaļi lasa pārmaiņus viena grupa pēc otras.

Var iepriekš vienoties, kuru teksta daļu lasīs katra grupa, vai arī nomainīt lasītāju grupu darba gaitā. Pārējie seko lasījumam un gaida savu kārtu.

Pa grupām nemēdz lasīt teksta pirmajā uztverē, kad teksts vēl ir nepazīstams, jo lēnākie lasītāji nespēj sekot un piedalīties lasīšanā. Tāpēc pa grupām lasa, kad teksts jau ir iepazīts (Ptičkina, 1999).

Lasīšana korī, kad vienlaikus skaļi lasa visi skolēni, ir līdzīga lasīšana pa grupām.

Ja skolēnu lasītprasme vēl ir samērā zemā līmenī, tad lasīšanā pa grupām un korī iesaistās skolotājs, kas uzņemas vadošo lomu un lasa skaļāk nekā parasti, bet tikai tad, kad nepieciešams – ja grupai neizdodas kolektīvais lasījums, ja skolēni nespēj izlasīt kādu vienību.

Gan teksta pirmajā, gan atkārtotajā lasīšanā ir noderīga kombinētā lasīšana, kad tekstu pārmaiņus lasa skolotājs un skolēni, korī vai pa vienam. Skolotājs sev izvēlas sarežģītākās teksta daļas, ar bērniem grūtāk izprotamu saturu, emocionālus un tēlainus fragmentus (Ptičkina, 1999).

Pastāv arī dažādas lasīt mācīšanas teorijas, raksturīgākās no tām ir:

- Dekodēšanas teorija- norāda, ka ābece mācība sākas ar atsevišķiem burtiem, valodas skaņām un virzās uz vārdu un teikumu dekodēšanu.
- Lingvistiskā teorija- lasīt mācībā svarīga ir lasītā izpratne, lai saprastu lasīto, svarīgas ir iepriekšējās zināšanas par valodu un teksta saturu.
- Veseluma teorija- lasīt un rakstīt mācīšana balstās uz skolēna iepriekšējām zināšanām par apkārtējo pasauli, vienlaicīgi apgūstot arī dekodēšanas prasmi, paplašinot vārdu krājumu, uztveres pieredzi un izprotot lasīto tekstu. Lasīšanai kā mācību priekšmetam ir izvirzāmi savi mērķi un uzdevumi (Ptičkina, 1999).

“Veseluma pieeja personības attīstībā sekmē skolēna intelektuālo, emocionālo un sociālo attīstību mījsakarībās”(Anspoka, 2003, 5).

Skolēns lasītprasmi apgūst nevis sākot no burta, tad zilbes un tā nonākot līdz vārdam, bet gan sākot ar tekstu vai pat ar plašāku kontekstu. Jebkurā lasīšanas procesā ir svarīgs teksts, jo tikai konkrēts teksts nodrošina skolēna aktivitāti, sadarbības iespējas starp skolēniem un skolotāju. Teksts veicina skolēna pieredzes aktivizēšanu, un tā skolēns kļūst aktīvs mācību procesa dalībnieks. Par to kādā secībā skolēnam būtu ieteicams apgūt lasītprasmi sk. attēlu 1.1.

1.1 attēls. Lasītprasmes mācība

(Anspoka, 2003)

Veseluma metode nodrošina apsteidzes mācību idejas realizēšanu, jo skolēni bieži noteikta temata ietvaros lasa vārdus un teikumus, kuros ir vēl nemācīti burti. Šāda pieeja nenodrošina labu rezultātu un skolēni neapgūst pakāpeniski visus burtus. Apsteidzes mācības sekmē to skolēnu, kam ir augstāka mācāmība, attīstību un nenodara pāri arī tiem, kam tā ir zemāka, jo skolēns nejūtas vainīgs, ja kādu vārdu vai vārdu savienojumu nespēj saprast vai ja kļūdās atsevišķu valodas vienību lasīšanā. Strādājot ar veseluma metodi, nav ignorējami arī atsevišķu vārdu lasījumi, atsevišķu zilbju lasīšana un vārdu veidošana, izveidoto vārdu iesaistīšana teikumos, tekstā, sarunā par attiecīgo tematu (Anspoka, 2003).

Strādājot ar veseluma metodi, skolēni jau pirmsābece un ābece posmā pakāpeniski mācās lasīt gan skaļi, gan pusbalsī, čukstus vai klusām, orientēties tekstā un lasīt izlases veidā vai lomās, lasīt prognozējot, piemēram, izlasa virsrakstu un pēc tā prognozē, par ko būs teksts, izlasa pirmo rindkopu vai fragmentu, pārskata tekstu un mēģina noteikt teksta saturu, prognozē pēc ilustrācijām, pēc teksta autora (ja iepriekš jau bijusi pieredze, strādājot ar konkrēta autora darbiem).

Svarīga lieta, strādājot ar veseluma metodi, mācot bērnus lasīt ir vārdu veselums, nedalot tos zilbēs pārņemšanai jaunā rindā tai laikā, kamēr skolēns cenšas izprast vārdos ietverto jēgu (Anspoka, 2003).

Lasīšanas mācību mērķis ir audzināt zinošu un prasmīgu lasītāju, kurš tiecas pēc grāmatām un kuru aizrauj lasīšana.

To var sasniegt ar konkrētajiem uzdevumiem. Tie ir vairāki:

- attīstīt skolēnu lasīšanas tehniku,
- vienlaikus attīstīt skolēnu spēju izprast lasīto,
- izveidot elementāru prasmi pārdomāt izlasīto un izprasto informāciju,
- bagātināt skolēnu estētisko un emocionālo pieredzi,
- izveidot sākotnējo prasmi mācīties, izkopt skolēnu gribas īpašības.

Konkrēto mērķu sasniegšanai izvirza atbilstošus uzdevumus. Tā, piemēram, lai attīstītu skolēnu lasīšanas tehniku, ir jāattīsta viņu uztvere, uzmanība un īslaicīgā redzes atmiņa uztveres procesā, ir jāpaplašina redzes (lasīšanas) lauks, ir jāattīsta prognozēšanas spējas un jāveic vēl citi uzdevumi.

Koncentrēti lasīšanas mācību uzdevumus var izteikt šādi:

- izveidot sākotnēju prasmi pareizi, apzināti, veikli un izteiksmīgi lasīt skaļi, apzināti un veikli lasīt klusi.
- attīstīt prasmi atstāstīt – brīvi, tuvu tekstam, īsi un citādi.
- radīt skolēniem priekšstatu par dažiem literatūras teorijas elementiem:
- žanrs – stāsts, pasaka, teika, dzejolis u.c.;
- teksts, tā temats un virsraksts;
- tekstu tipi – vēstījums, apraksts, pārspriedums;
- teksta struktūra – ievads, galvenā daļa, nobeigums;
- literārā darba ideja jeb galvenā doma.
- attīstīt skolēnu runu (pilnīgot izrunu, bagātināt pasīvo un aktīvo vārdi krājumu, attīstīt sakarīgu runu).
- izkopt sākotnējo prasmi izmantot grāmatu par zināšanu avotu.
- paplašināt audzēkņu priekšstatus par apkārtējo pasauli.
- īstenojot mācību uzdevumus, vienlaikus audzināt skolēnus atbilstoši Latvijas izglītības mērķim – sekmēt skolēnu individualitātes, spēju un garīgās aktivitātes attīstīšanos, vērtību orientācijas veidošanos.

Tātad skolēns mācoties lasīt attīsta ne tikai lasīt prasmi, bet arī daudzas citas īpašības un gūst jaunas prasmes (Ptičkina, 1999).

Sākumskolā tas ir atsevišķs mācību priekšmets. Vienlaikus tā ir latviešu valodas integrētā kursa sastāvdaļa. Plašākā nozīmē ar lasīšanu saprot:

- lasīt mācīšanu pirmajā klasē, kad skolēni apgūst sākotnējo lasītprasmi,
- lasīšanu no 2. – 4. klasei, kad skolēni pilnīgo lasītprasmi un literatūru tekstu uztveri un izpratni,
- literatūras lasīšanu īpašajās stundās, kuru galvenais uzdevums ir rosināt skolēnu interesi par literatūru, par grāmatu lasīšanu, kā arī iemācīt skolēnus strādāt ar grāmatu un citiem izziņas avotiem,
- skolēnu patstāvīgo lasīšanu ārpusskolas laikā.
- šaurākā nozīmē ar lasīšanu saprot skolēnu darbību lasīšanas stundās – literāro darbu lasīšanu un analīzi, to uztveres un izpratnes sistemātisku pilnīgošanu (Ptičkina, 1999).

Tā tad skolēni apgūst lasītprasmi, izejot cauri dažādiem posmiem, kas palīdz iemācīties lasīt. Tiek uzlabota lasītprasme ar katru nākamo posmu. Lai veiksmīgāk spētu piedāvāt skolēnam lasīt tiek izdalītas lasītprasmes apguves metodes:

- Analītiski sintezējošā skaņošanas metode – nosaka, ka lasīt un rakstīt māka jāveido vienlaikus. Sākotnēji jārada priekšstats par to, ka pamatvienība ir vārds, ko var sadalīt zilbēs, vārds sastāv no skaņām, un vārdā var diferencēt skaņas. Lasītmācīšanas procesā īpaša uzmanība veltāma lasīšanai pa zilbēm.
- Pilnīgotā analītiski sintezējošā skaņošanas metode – lasītmācīšanās laikā notiek ikvienas skaņas (fonēmas) saklausīšana vārdā un to secības noteikšana, skaņas diferencēšana, skaņu apzīmēšana ar burtiem un to atbilstības noteikšana, pareiza un apzināta lasīšana.
- Fonētiskā metode – svarīgas ir attiecības starp skaņu un burtu, būtiski ir lasīt raiti, neuzsverot teksta izpratni.
- “Skaties un saki” metode – vārdu atcerēšanās pēc redzes (iegaumējot).
- Lingvistiskās pieejas metode – vārdu lasīšana ar skaņu/burtu atbilstībām.
- Veseluma metode jeb globālās lasīšanas metode – tiek izmantota arī Latvijā, balstās uz lasīšanu un rakstīšanu kā komunikatīvām darbībām. Izmantojot šo metodi, bērnam jāmacās izlasīt (uzminēt) veselu vārdu. Jebkurā lasīšanas procesā ir svarīgs teksts, kas veicina skolēna pieredzes aktivizēšanu un iesaistīšanos mācību procesā.
- Valodas kā kopuma uztveres metode – lasītmācīšana tiek cieši saistīta ar lasāmo tekstu, tās laikā skolēna lasīšanai nozīmīga ir jēgpilnu, interesantu tekstu izvēle (Kauliņa, Tūbele, 2012).
- Teikuma veidošanas metode – lasītmācīšanās notiek, izmantojot vārdu kartes, kas tiek mainītas vietām, mainoties lasītajam tekstam.
- Intensīvā lasītmācīšana, kas ietver šādus pamatprincipus – tikai vienas burtu formas ieviešana sākumā, vārdu, kuros skaņu un burtu attiecība ir 1:1, izmantošana, burtošanas vietā – skaņošana, pakāpeniska patskaņu un līdzskaņu ieviešana un darbs ar skaņu žestiem.
- Slēgtā metode – ir izlaiduma aizpildīšana tekstā, balstoties uz iepriekš izlasīta teikuma.

S. Tūbele (Tūbele, 2008) apkopojot Eri un Reida viedokļus ar lasītprasmes apguvi, izdala šādas lasīšanas metodes:

1. vārda dekodēšana – tā ietver burtu pārveidošanu skaņās un skaņu sapludināšanu, veidojot pazīstamus vārdus;
2. analogizēšana ar pazīstamiem vārdiem – lasītājs lasot var izlasīt jaunu vārdu, atpazīstot, ka tā rakstība ir līdzīga jau zināmam vārdam;

3. uzminot vārdus no grafofonēmiska un konteksta mājiena – lasītājs var uzminēt nepazīstama vārda identitāti, lietojot konteksta norādījumus, attēlus vai iepriekšējo tekstu, sākuma burtus vai informāciju par šo valodu;

4. pēc atmiņas – lasot vārdu pēc izskata, tiek izmantota agrāk iegūtā informācija par šo vārdu.

Pasaulē pašlaik plašāk tiek izmantotas:

- veseluma metode
- analītiski sintezējošā burtošanas metode (Kauliņa, Tūbele, 2012).

Darbs ar tekstiem ir mērķtiecīga darbība un kalpo noteiktam nolūkam, kas palīdz apgūt lasītprasmi. Ir nepieciešama daudzveidīga metožu pielietošana un dažādu organizācijas formu izvēle, kas labāk palīdzēs sasniegt mērķi. Tā ir atkarīga no konkrētiem uzdevumiem, kas paredzēti literatūras lasīšanas stundām. Skolēnam jau pamatizglītības pirmajā posmā ir nepieciešams apgūt tādas prasmes kā prasme atrast atbildes uz jautājumiem tekstā vai uzdot jautājumu par lasīto, prasme uztvert, saprast un izprast informāciju, salīdzināt to ar iepriekš zināmo, atrast kopsakarības, prasme iegūt informāciju, lai sagatavotu patstāvīgu stāstījumu, ziņojumu, pārliecinātos par savas pieredzes patiesumu vai nepatiesumu, prasme izvēlēties lasīšanas veidu, lai veiktu konkrētu uzdevumu (Anspoka, 2008). Šīs visas lietas un prasmes ir svarīgas lasītprasmes izaugsmei.

Strādājot ar tekstiem, skolēniem jāveido izpratne par tādiem jēdzieniem kā teksta temats, galvenā doma, teksta struktūra, jā māca stāstīt publiski, izmantot stāstījumā arī neverbālos izteiksmes līdzekļus, uzskates līdzekļus (Anspoka, 2008).

Lasītprasmes attīstība notiek pakāpeniski, sevī ietver vairākas darbības (sk.1.1 tabulu).

1.1 tabula. Lasītprasmes attīstības pakāpes

Pakāpe	Bērna prasmes un izpratne	Lasīšana
1.	Ārēja izpratnes imitācija	“It kā” lasīšana
2.	Zināšanas par atsevišķiem burtiem	Naivi vienkāršots lasījums
3.	Sākotnējs ieskats un izpratne par skaņu saistību ar burtiem	Fonētisko elementu nosaukšana, vārda lasīšana uzminot – balstoties uz vārda pirmo burtu
4.	Izpratne par burta skanējuma un nozīmes saistību	Burtošana (m-ā-j-a), reizēm lasīšana bez nozīmes izpratnes

5.	Prot izmantot pareizrakstības modeļus	Prot atbilstīgi izlasīt lielākas teksta vienības, ievērojot zilbes un vārdu galotnes
6.	Procesa automatizācija	Lasīšana pa īstam

(Kauliņa, Tūbele, 2012).

Taču pats svarīgākais ir, lai skolēna lasītprasmes apguves process noritētu atbilstoši viņa attīstības likumsakarībām.

“Bērņus nedrīkst piespiest darīt to, kas neatbilst viņu vecumposmam un prāta attīstībai. Bērņiem nepieciešams darīt to, kas atbilst viņu vecumam un spējām, ļaut tiem pēc tā pēc kā viņi paši vēlas tikties” (*Kopolēviča, Žukovs, 2000, 40*).

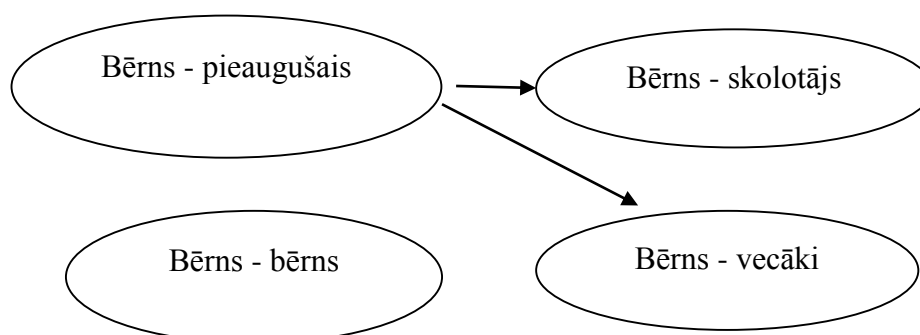
Svarīgi ir bērņus motivēt mācīties lasīt, lai tas nekļūtu par apgrūtinājumu, bet gan par patīkamu domu un fantāzijas piedzīvojumu.

Psiholoģiskajos pētījumos uzsvērts, ka izšķiroša loma ir pašcieņai un pārliecībai, ka cilvēks spēj valdīt pār savām domām un rīcību. Skolēni jūtas vairāk motivēti, ja domā, ka vairāk veiksies, ja ir pārliecināti par savām spējām. Skolēņiem jāattīsta varēšanas izjūta. To var darīt, palīdzot skolēnam saskatīt viņa panākumus un veicinot apziņu, ka viņš spēj mācīties. Otrs veids, kā to panākt, ir izvirzīt bērņiem augstas, taču reālas prasības, ko viņi spēj pildīt (*Fišers, 2005*).

Lai skolotāji veiksmīgāk spētu palīdzēt skolēņiem apgūt lasītprasmi ir jāpārzina jaunākā skolas vecuma bērņu psiholoģiskās attīstības īpatnības, jo ir svarīgi zināt, ko bērņš domā, ko jūt šajā vecumā, lai spētu bērņu atbalstīt un pasargāt no pārdzīvojumiem.

Jaunākais skolas vecums sākas ar bērņa iestāšanos skolā. Mācību sākums ir krīzes moments bērņa dzīvē un viņa personības veidošanas procesā. Iestāšanās skolā maina visas bērņa dzīves nostādnes, ievēd viņu jaunu attiecību sistēmā, veido darbību, kas piepilda viņa dzīvi, izvirza jaunas prasības. Līdz ar mācību sākumu nozīmīgi mainās bērņa attīstība sociālā situācijā. Lasītprasmes apguves procesā skolēns apgūst arī sociālās prasmes. Pārskatu par to sk. 1.1 attēlā (*Obuhova, 1967*).

1.1 attēls. Bērņa un pieaugušo attiecību diferenciacija

Skolēns iegūst sociāli nozīmīgus pienākumus, un attiecības ar citiem cilvēkiem nosaka tas, cik sekmīgi skolēns tiek galā ar jaunām prasībām.

Sistēma bērns – skolotājs kļūst par bērna dzīves centru, kas nosaka kā veidosies bērna attiecības ar vienaudžiem un vecākiem, no tās ir atkarīgs visu labvēlīgo dzīves nosacījumu kopums (*Maļicka, 2004*).

Iestājoties skolā, bērni un skolotāji var sastapties ar vairākām problēmām: bērniem atšķirīga gatavības pakāpe skolai, nesagatavotība jaunajai psiholoģiskajai lomai, atšķirīga motivācija iet skolā, dažāds prasmju, dotību un iemaņu līmenis. Īpaši jāpiemin pirmais skolas gads, kad lielākā problēma ir dažāds sagatavotības līmenis, tādēļ sekmīgai skolas prasību apguvei nepieciešams:

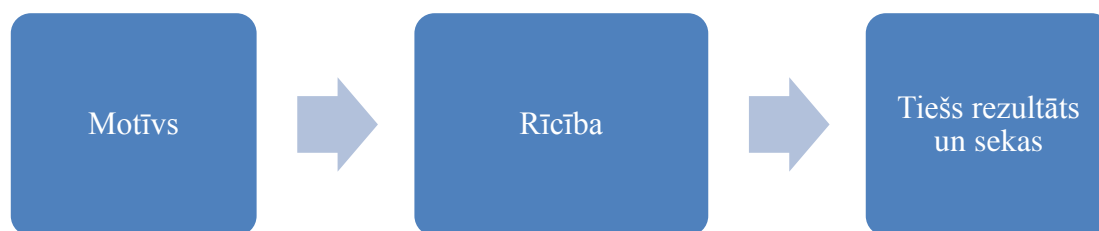
- noteikts prasmju un iemaņu līmenis,
- neatlaidība,
- emocionālā līdzsvarotība,
- savaldība, spēja koncentrēties un noturēt uzmanību.

Visi izziņas procesi un personības kvalitātes sākumskolā veidojas mācību darbībā. Skolotājs sākumskolas skolēnam ir etalons. Tāpēc skolotājam paveras lielas iespējas, jo šajā vecumā viņš ir bērnam viens no svarīgākajiem cilvēkiem. Tomēr jāatzīst, ka mācīšanās tālāko problēmu iemesls bieži ir meklējams tieši sākumskolā. Skolotājiem un vecākiem ir jāatceras, ka katram bērnam piemīt attīstības tendence (*Baltušīte, 2006, 68*).

Jaunākajā skolas vecumā emocionālā un motivācijas sfēra kļūst sarežģītāka, rosina bērna iekšējās dzīves veidošanos. Kaut arī ārējie notikumi, situācijas un attiecības piepilda ar saturu pārdzīvojumus, tie savdabīgi atspoguļojas apziņā, un emocionālie priekšstati par tiem veidojas atkarībā no jūtu loģikas, pretenziju līmeņa, gaidām. No otras puses, iekšējā dzīve – pārdzīvojumu dzīve – ietekmē uzvedību un ar to ārējo notikumu, kuros bērns aktīvi iesaistās, nokrāsu. Ārējās un iekšējās dzīves diferenciacijas sākums ir saistīts ar viņa uzvedības struktūras izmaiņām. Šo procesu var attēlot šādi:

- Vispārējs motīvs;
- Rīcība;
- Tiešs rezultāts un sekas (sk. 1.2.attēlu) (*Kulagina, 2001*).

1.2 attēls. Uzvedības struktūras veidošanās shēma

Svarīgi ir vēlēties kaut ko izdarīt un vērot darbības. Tajās ir intelektuāls aspekts, kas ļauj vairāk vai mazāk adekvāti novērtēt nākamo rīcību un tās rezultātu. Taču vienlaicīgi tas ir arī emocionālais aspekts, jo tiek noteikta personiskā rīcības nozīme. Orientācija uz nozīmi paša darbībā kļūst par svarīgu bērna iekšējās dzīves daļu. Tajā pašā laikā tā izslēdz impulsīvu un tiešu bērna uzvedību. Pateicoties šim mehānismam, tiek zaudēts bērna dabiskums: bērns domā, pirms rīkoties, sāk slēpt savus pārdzīvojumus un šaubas. Patvaļīgā regulācija ļauj skolēnam rīkoties nevis tieši, bet vadīties pēc apzinātiem mērķiem, sociāli izstrādātām normām, noteikumiem un uzvedības veidiem (Maļicka, 2004).

Skolotājam ir jāpatur prātā, ka it viss, ko viņš dara klasē, gan pozitīvais, gan negatīvais (ieskaitot mācību vielas pasniegšanas veidu, piedāvāto uzdevumu daudzveidību, savstarpējo attiecību veidošanu ar individuāliem skolēniem un visu klasi, paša skolotāja personību un viņa dzīves uztveres modeli), ietekmē skolēnu turpmāko mācību motivāciju. Būtiski ir zināt faktorus, kur varētu ietekmēt skolēnu uzmanību mācību stundā un paaugstina motivāciju darboties (skat. 1.2. tabulu).

1.2 tabula. Faktori, kas ietekmē uzmanību lasīšanas procesā

Paaugstina (kāpina) iekšējo motivāciju	Vairo apātiju un aizvainojumu
IZVĒLES	PRASĪBAS
Piedāvājiet izvēles iespējas: satura, izpildes laika, darbības veida, procesa, projekta izvēles, apkārtējās vides vai resursu izvēles iespējas.	100% direktīvi norādījumi, skolēnu ieguldījums tiek liegts, ierobežoti resursi, piemēram, tikai individuāls darbs.
PIEDERĪBA	ATRAUTĪBA

Izmantojiet personisku piesaisti veicamajam darbam: sasaistiet to ar ģimeni, kaimiņiem, pilsētu, sadzīvi, mīlestību, veselību utt.	Darbu uzskatīta par bezpersonisku, bezjēdzīgu un atrautu no konteksta; to dara, lai nokārtotu pārbaudījumus.
IESAISTĪŠANA	PASIVITĀTE
Padariet darbu emocionāli un enerģētiski piesātinātu; padariet darbu par fizisku aktivitāti, izmantojiet vienaudžu savstarpējo ietekmi darbā un termiņu izvēlē.	Atrautība no apkārtējās pasaules, minimāla saistība ar ārpasauli, vienveidīgas materiāla apguves formas.

(Maļicka, 2004).

Sākumskolas vecumposmā skolēns atklāj savas jaunās pozīcijas nozīmi. Notiek vērtību pārvērtēšana: tas, kas bijis vērtīgs agrāk, kas ir saistīts ar spēli, kļūst mazsvarīgs; viss, kas ir saistīts ar mācībām, kļūst vērtīgs. Sākumā bērnu piesaista skolas dzīves ārējā vide, rodas vajadzība pēc jauniem iespaidiem, jauniem apstākļiem, vēlme iegūt jaunus draugus, un tikai vēlāk rodas vēlēšanās mācīties, uzzināt kaut ko jaunu, saņemt vērtējumu par savu darbu un uzslavu no apkārtējiem.

Būtisks ir sākumskolas skolēna, vecāku, skolotāja vienotības nosacījums – bērna grūtību izpratne. G. Burmeska izdala četras grūtību grupas, kas ir saistītas ar iestāšanos skolā:

1. grūtības, kas saistītas ar jaunu dienas režīmu,
2. grūtības, kas saistītas ar bērna adaptāciju klases kolektīvā
3. grūtības, kas rodas attiecību ar skolotāju jomā
4. grūtības, kas rodas mājas situāciju izmaiņā.

Jāatzīst, ka sākumskolas skolēni pietiekami ātri pierod pie jauniem apstākļiem. Ļoti nozīmīga ir skolotāja loma, kurš ar pareizu attieksmi, sniedzot atbalstu un veicot orientētus uz grupu saliedēšanas pasākumus un aktivitātes, palīdz skolēniem ātri iekļauties kolektīvā (Maļicka, 2004).

Saskaņā ar Ē. Ēriksona tēzēm šajā vecumposmā bērni piedzīvo pāreju uz psiholoģisko briedumu. Viņi apgūst nozīmīgas izziņas un sociālās prasmes. Viens no būtiskākajiem izaicinājumiem bērnam ir saskarsme ar strādīguma un mazvērtības krīzi. Bērns daudz strādā, taču rezultāts ne vienmēr ir atbilstošs. Pēc veiksmīgas uzdevuma izpildes bērns iepazīst veiksmes un pieredzes būtību. Savukārt, ja bērna darbība ir neveiksmīga, sāk veidoties mazvērtības sajūta (Eriksons, 1998).

Šajā vecumposmā ievērojami pieaug bērna zināšanas par sevi. Bērni mācās salīdzināt sevi ar citiem un spēj novērtēt savas pozitīvās īpašības un arī trūkumus. Šajā posmā bērni apgūst

prasmī mācīties, tādējādi iegūstot savai turpmākajai karjerai nozīmīgas zināšanas: prasmī mācīties, iegūt informāciju un izmantot savas zināšanas.

Šī vecuma bērnam ir jāapmeklē skola un jāapgūst lasītprasme, rakstītprasme, matemātika un māksla, jāveic mērķtiecīgi uzdevumi, jāattīsta noturīga uzmanība un stabila uzcītība. Sākumskolā, līdzīgi kā pirmsskolas posmā, bērniem patīk rotaļāties. Taču viņu rotaļas jau pāriet citā līmenī, tās tiek orientētas uz darbu. Vērojot bērnus rotaļās, varam ieraudzīt nodarbes, kam viņi dod priekšroku. Tās var norādīt uz viņu interesēm un talantiem, kas nākotnē būtu attīstāmi, piemēram, mūzika, tēlotājmāksla, dejas. Šis vecumposms ir izšķirošs darba iemaņu attīstībā (Krastiņa, Pipere, 2004).

Skolā par darbu uzskatāmas mācības. Lai tās būtu sekmīgas liela uzmanība jāpievērš bērna ierosmes un aiztures līdzsvarošanai. R. Šteiners uzskata, ka šajā vecumā audzināšanas pamatā ir atdarināšana un autoritāte. Bērns šai laikā sāk saskatīt personību savā audzinātājā un viņa morālās un intelektuālās spējas veidojas saskaņā ar audzinātāja rīcību. Atdarināšana var radīt sekas audzināšanā, bet paraugam tomēr jābūt autoritātei. Šai fāzē bērna patstāvīgai domāšanai un spriedumiem nav nekādas nozīmes. Šteiners uzskata, ka nodara bērnam lielu ļaunumu tas kurš pārāgri prasa no viņa patstāvīgus spriedumus par lietām, parādībām, un notikumiem, jo šai vecumā vēl tikai notiek pāreja no sajūtām uz jūtām. Bērna raksturs, tikums, paradumi un sirsdapziņa jāaudzina ar attēliem un piemēriem, tādā veidā tiek attīstīta fantāzija (Keršenšteiners, 1925).

Savukārt M. Montesori šai vecumposmā uzsver bērna pāreju uz abstraktu domāšanas veidu. Ir ievērojami trīs pamatprincipi: individualitāte, brīvība un ārējo jūtu veidošana. Montesori, tāpat atzīst mācības rotaļājoties vienīgi rotaļāšanos nosauc par "bērna darbiem". Bērna koncentrēšanas spējas iedalītas trīs fāzēs:

- 1) ievingrināšanās fāze - bērns mēģina, ir nemierīgs, vērojamas noguruma pazīmes, šai fāzē ir nepieciešama audzinātāja palīdzība;
- 2) lielo darbu fāze - audzinātājam jāatturas no jebkādas iejaukšanās bērna darbos, bērns ir pašdisciplinēts un koncentrējies;
- 3) kontemplatīvā fāze - miera stāvoklis kurā bērns izdara atklājumu, salīdzina un vispārina iztēlē (Helminga, 2006).

Briedums, augšana un attīstība ir noteicošie faktori sākumskolas bērna vecumā, kuru veicināšana ir arī skolas un skolotāja uzdevums. Ar augšanu parasti saprot kvantitatīvu procesu, piemēram, ķermeņa šūnu skaita un izmēru pieaugumu, masas palielināšanos. Augšanas rezultātā skolēniem rodas pārmaiņas ķermenī: visas ķermeņa daļas neaug sinhroni; lielas individuālās atšķirības.

Jēdzienam attīstība ir divējāda nozīme. Pirmkārt, tas ir kvalitatīvs process, kas saistīts ar organisma strukturālām pārmaiņām – ķermeņa šūnu diferencēšanos jeb specializēšanos un jaunu šūnu, grupu audu veidošanos. Tā nobriest atsevišķi orgāni un orgānu sistēmas, arī smadzenes. Otrkārt, jēdziens tiek lietots arī plašākā nozīmē un ietver sevī neatgriezenisko pārmaiņu gan kvalitatīvo, gan kvantitatīvo aspektu (*Golubeva, Puškarevs, 1999*).

Cilvēka attīstība ir nepārtraukts process, kurā izteiktas kvantitatīvās pārmaiņas periodiski nomainās ar straujākām kvalitatīvām organisma struktūras un funkciju pārmaiņām. Katru jaunu kvalitatīvās attīstības pakāpi raksturo noteiktas morfoloģiskās un funkcionālās īpatnības (*Golubeva, Puškarevs, 1999*).

Fizisko spēju atšķirības un darba spēju uzrādīšanas iespējas dažādos vecuma posmos lielā mērā nosaka ģenētiskais potenciāls un augšanas intensitāte. Vienmēr, nepieciešams atcerēties, ka bērni nav „pieaugušo miniatūra”. Augšanas un attīstīšanas procesu pamata principu izpratne dod iespēju reālāk skatīties uz sākumskolas bērnu vispusīgu attīstību. Tas pasargās bērnus no pārmērīgām un nereālām fiziskām slodzēm.

Mācību procesā un audzināšanā jāņem vērā bērna konkrētā dzīve un augšana konkrētā, ikdienišķā dzīves telpā un mijiedarbība kas pastāv starp cilvēku, kas sevi attīsta un vidi, kas mainās. Tātad dziļas pārmaiņas, kas notiek jaunāko klašu skolēna psiholoģiskajā veidolā, liecina par plašām bērna attīstības izmaiņām un iespējām šajā vecumposmā:

- veidojas mācību motīvi, attīstās stabilas izziņas vajadzības un intereses;
- attīstās produktīvie mācību paņēmieni un iemaņas, prasme mācīties;
- atklājas individuālās īpatnības un spējas;
- attīstās paškontroles, pašorganizācijas un pašregulācijas iemaņas;
- veidojas adekvāts pašvērtējums, attīstās kritiskums pret sevi, apkārtējiem;
- notiek sociālo normu apgūšana, tikumiskā attīstība;
- attīstās iemaņas saskarsmē ar vienaudžiem (*Maļicka, 2004*).

Pašapziņai ir ļoti būtiska loma cilvēka dzīves kvalitātes noteikšanā. Attīstīta pārliecība un spējas ļauj cilvēkam iesaistīties jaunos pasākumos un veicina gan profesionālās, gan personīgās dzīves attīstību. Jaunākajā skolas vecumā bērns aug, pieņemas fiziskajā spēkā, mainās, tomēr tas neizraisa vēlmi bērnam sevi tuvāk iepazīt. Vienīgā realitāte ir apkārtējā pasaule, uz kuru tad arī bērns projicē savu fantāziju. Bērns lieliski apzinās savu darbību, bet neapzinās savus dažādos psihiskos stāvokļus. Ja bērns dusmojas, tātad kāds viņu ir apvainojis. Ja priecājas, arī tad tiek meklēti objektīvi, ārēji iemesli. Bērni visbiežāk apraksta darbības, rīcību, notikumus bez iesaistīto personu domām un jūtām. Jaunākā skolas vecuma bērnus interesē ārējais

“notikumu” konteksts, un emocijas it kā rada ārējs notikums, nevis bērna subjektīva attieksme pret to. Bērns neizjūt savu atšķirību no apkārtējiem, tā viņu interesē tikai īpašos vai konflikta apstākļos. Šī vecuma bērna identifikāciju veido “nozīmīgo” apkārtējo viedoklis par viņiem. No visiem laika vērtējumiem svarīgākais un bieži vien vienīgais ir tagadne, “šeit un tagad”. Bērns nedaudz jūt laika plūsmu, kādreiz to neizjūt arī nemaz. Perspektīva pagātnē ir neliela, jo visi nozīmīgie pārdzīvojumi saistās ar viņa ierobežoto personisko pieredzi. Nākotne tiek uztverta tikai kā vispārinājums (*Hahele, 2006*).

Skolotāja sadarbībai ar jaunākā skolas vecuma bērniem pašapziņas veicināšanai lasīšanas procesā svarīgi arī šādi aspekti:

- atbalstīt neierobežotu un brīvu bērna fantāziju;
- mācīt bērnam pēc iespējas vairāk sociālu prasmju un iemaņu;
- atspoguļot apgūto, pašam paliekot neitrālam;
- iesaistīt bērnu pēc iespējas dažādās darbībās, notikumos;
- iepazīt bērna apkārtējās nozīmīgākās personas, kuras veido viņa identifikāciju;
- koncentrēties uz to, kas ar bērnu notiek “šeit un tagad”, ar nelielu pagātnes retrospekciju un nākotnes perspektīvu;
- sniegt informāciju par skolā, valstī, sabiedrībā notiekošiem procesiem;
- pievērst uzmanību bērna līdzībai citiem viņa skolas biedriem, neuzsverot individuālās atšķirības; iesaistīt bērnu dažādās lomu spēlēs sabiedrisku, sociālu lomu apgūšanai un izmēģināšanai.

Sākoties mācībām skolā, līdz ar attiecību loka paplašināšanos, mainās bērna attieksme pret sevi, tātad veidojas adekvāts pašnovērtējums. Tādi faktori kā pašizteikšanās līmenis, kas tiek iegūts mācību procesā, augstāks kompetences līmenis, darbība parasti paaugstina skolēna pašvērtējumu. K. Rodžers visu indivīda priekšstatu kopumu par sevi, saistītu ar vērtējumu, apzīmē kā Es- koncepciju. Šī koncepcija ietver aprakstošo sastāvdaļu, kuru bieži sauc par Es – tēlu.

Otru sastāvdaļu, kas ir saistīta ar attieksmi pret sevi sauc pašvērtējumu jeb sevis pieņemšanu. Es – koncepcija veidojas no priekšstatiem par personīgām iezīmēm un paņēmieniem, priekšstatiem un mijiedarbības iespējām ar citiem cilvēkiem un apkārtējo pasauli, no vērtīborientācijām, kas saistītas ar rīcību un no priekšstatiem par mērķiem, kuriem var būt gan pozitīva, gan negatīva ievirze (*Maļicka, 2004*).

Skolēna pašvērtējums ir vērtējošās darbības individuāla sistēma. Pašnovērtēšanas rezultātā notiek virzība no izvirzītajiem mērķiem un uzdevumiem uz mācību un audzināšanas rezultātiem un skolēna progresu. Psihologijā lietots jēdziens „pašvērtējums”, lai apzīmētu

apmierinātību gan ar sevi kopumā, gan ar savām spējām, īpašībām un sekmēm dažādos darbības veidos. No teorētiskās analīzes izriet, ka pašvērtējums psiholoģijā tiek balstīts uz emocionālo aspektu, bet pedagoģijā pašnovērtējums - uz savas mācīšanās analīzi (refleksiju). Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā pašvērtējums tiek definēts, ka „sevis, savu īpašību, savas darbības, rīcības, sava nozīmīguma vērtējums; atzinums par sevi, sava darba, sevis padarītā vērtību, nozīmīgumu.

Pašvērtējumā veidojas atgriezeniskā saite, kas ļauj koriģēt mācību procesu” (*Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000*). Psihologs I. Konts definē pašvērtējumu šādi: „Pašvērtējums ir personības Es tēla vērtējums. Personības veidojums, kas veic uzvedības un darbības regulāciju, kā personības centrālais komponents, kas veidojas personības aktīvā darbībā un atspoguļo tās iekšējo pasauli” (*Konts, 1982*). Savukārt G. Svence pašvērtējumu definē kā vērtējošu attieksmju sistēmu par sevi (*Svence, 1999*).

R. Hahele raksta, ka „pašvērtējuma veidošanās process nenoliedzami jāsaista ar pašapziņas jēdzienu, jo iespēju uztvert, atspoguļot, novērot, izzināt, novērtēt apkārtējo pasauli, plānot, paredzēt, regulēt un kontrolēt attiecības ar to nodrošina apziņa. Apziņa vērsta ne vien uz apkārtējo pasauli, bet arī uz sevis izzināšanu, un attieksme pret sevi veido pašapziņu” (*Hahele, 2006*). Pateicoties pašapziņai, skolēns var virzīt savu rīcību, spēj vērtēt un veidot sevi, iegūst paškontroles spējas. Pašapziņa ir pamats pašcieņai. Pašcieņas pamatā ir sevis apzināšanās un novērtēšana. Tā ir viena no cilvēka pamatvajadzībām.

Apkopojot iepriekš teikto, izanalizējot sākumskolas skolēnu psiholoģiskās īpatnības, var secināt, ka sākumskolas vecuma bērniem īpaši svarīga ir vajadzība pēc brīvības, radošas pasaules izpētes. Skaidrs, ka dodot skolēniem brīvību izpausties, pieaug viņa vēlme mācīties, pašvērtējums, pašcieņa un pārliecinātība par sevi. Šajā nodaļā tiek uzsvērts, ka ļoti būtiski ir izpētīt skolēnu mācīšanās īpatnības, tādejādi katrā darbībā izvirzot kādu konkrētu prasmju attīstīšanu. Svarīgi ir pārzināt vecumposma īpatnības, jo bērniem ir jāprot lasīt atbilstoši sava vecuma vajadzībām. Nebūtu vēlams bērnam piedāvāt to, kas viņam nav pa spēkam, tas varētu bērna pašvērtējumu graut. Ir iespējams, ka bērns izvairīsies no lasīšanas, jo baidīsies atkal kļūdīties – šāds variants var ietekmēt psiholoģisko stāvokli uz visu turpmāko dzīvi.

Kā vēsta latviešu valodas standarts mācību priekšmeta "Latviešu valoda un literatūra" mērķis ir attīstīt izglītojamā kompetenci latviešu valodā, lai veicinātu viņa integrāciju Latvijas sabiedrībā un veidotu pamatu izglītības ieguvei (*Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, 2014*).

Savukārt mācību priekšmeta latviešu valodas uzdevumi ir:

1.–3. klasē nepieciešams radīt lingvopedagoģisku mācību vidi, mērķtiecīgi piedāvājot tādu mācību saturu, ar kura palīdzību tiktu:

- izkopta prasme klausīties, lasīt, saņemt un sniegt informāciju, izteiktas un pamatotas savas domas;
- veicināta valodas izjūtas attīstība;
- mācīts iepazīt valodas uzbūvi, likumsakarības un funkcionēšanu;
- mācīts apzināties dzimtās valodas nozīmī personības attīstībā;
- sekmēta savas tautas kultūras iepazīšana dzimtās valodas mācību procesā;
- veicināta mācību līdzekļu un uzziņu literatūras izmantošana;
- mācīts izmantot dažādus izziņas veidus un apzināties atbildību par mācību rezultātu;
- sekmēta patstāvīgā darba iemaņu veidošanās mācību procesā;
- veicināta interese par mācībām, par norisēm sabiedrībā un dabā (Latviešu (dzimtās) valodas mācību priekšmeta programmas paraugs).

4.–6. klasē nepieciešams radīt lingvopedagoģisku mācību vidi, mērķtiecīgi piedāvājot tādu mācību saturu, ar kura palīdzību tiktu:

- pilnīgota prasme mērķtiecīgi izvēlēties valodas līdzekļus atbilstoši saziņas situācijai un mērķim;
- pilnīgota klausīšanās, lasīšanas, runāšanas un rakstīšanas prasme;
- mācīts loģiski sakārtot un izteikt savas domas un pamatot spriedumus;
- sekmēta izpratnes veidošanās par valodas sistēmas likumsakarībām un funkcionēšanu;
- sniegta informāciju par latviešu valodas izcelšanos un rakstības attīstību;
- rosināts pētīt un iepazīt tautas kultūras atspoguļojumu valodā;
- veicināta izpratne par dzimto valodu kā tautas kultūras un nacionālās identitātes sastāvdaļu;
- izkopta prasme izmantot mācību līdzekļus, uzziņu literatūru, mūsdienīgas informācijas tehnoloģijas valodas mācīšanās procesā;
- sekmēta valodas mācību organizēšanas un plānošanas, kā arī rezultātu prognozēšanas un analīzes prasmju attīstība (sk. 1. pielikumu- Latviešu valodas mācību saturs).

Latviešu valodas stundās skolotājam ir jāpiedāvā skolēnam daudzveidīgi teksti, lai rastos izpratne par to, ar ko tie atšķiras viens no otra. Jāzina, ka tekstos satura izteikšanai, precizēšanai, paspīlgtināšanai, lasītāja emocionālās pasaules attīstīšanai tiek izmantoti daudzveidīgi

mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi. “Lai cik grūti tas būtu, ir jāmēģina nodrošināt iespēju katram bērnam lasīt tekstu piemērotā tempā” (Ptičkina, 1997). Svarīgi ir piemeklēt katram skolēnam atbilstošo metodi, kas palīdzētu apgūt lasītprasmi vēlamajā tempā, neko nesasteidzot.

Pastāv daudzveidīgi avoti, kuros atrodami dažādi teksti: žurnāli, avīzes, enciklopēdijas, vārdnīcas, dokumenti, grāmatas un daudzi citi.

Strādājot ar lasāmajiem tekstiem, skolēniem tiek dota iespēja pakāpeniski sākt apgūt dažādus lasīšanas veidus, mācīties izvēlēties tos atkarībā no lasīšanas nolūka.

Strādājot ar tekstiem, skolēni mācās gan iedziļināties tekstā, gan lasīt tikai daļu no teksta un rast atbildes uz dotajiem jautājumiem, paši veidojot jautājumus gan pirms teksta lasīšanas, gan pēc tā izlasīšanas, iegūt informāciju, salīdzināt savu pieredzi un zināšanas ar tekstā pausto, organizēt tekstā atklāto informāciju: nošķirt zināmo no nezināmā vai nozīmīgāko un maznozīmīgāko informāciju, ierakstīt vai atrast konkrētus faktus tabulās, diagrammās, iegūt jaunu emocionālo pieredzi, bagātināt savu valodu, iegaumēt tekstu un to atstāstīt vai norunāt no galvas (Anspoka, 2003).

Mācību procesā var izmantot arī lasīšanu ar uzdevumu konkrētu informāciju pasvītrot vai atzīmēt uz lappušu malām, mācīties plānot tekstu (sākotnēji gan ieteicams vizuālais jeb attēlu plāns – skolēni iztēlojas teksta saturu atbilstošās redzes gleznās un izdomā tām virsrakstus), atstāstīt gan brīvi, gan tuvu tekstam. Svarīgi pakāpeniski apgūt arī lasīšanas tehniku: lasīšanas ātrumu, izteiksmīgumu. Tikai ļoti svarīgi saprast, ka lasīšanas ātrums un izteiksmīgums ir cieši saistīti ar lasītāja izpratni un ka tieši izpratnei ir galvenā nozīme.

Lai skolēni mācītos lasīt apzināt, strādājot ar tekstiem, paredzami gan pirmslasīšanas uzdevumi (pieredzes aktivizēšana par attiecīgo tematu, darbs ar leksiku, prognozēšana), uzdevumi, kas jāveic lasīšanas laikā gan uztveres, gan izpratnes posmā (atbilžu meklēšana uz jautājumiem, svarīgāko faktu atrašana, galvenās domas uztvere, notikumu secības noteikšana), un dažādi radoši uzdevumi pēc tekstu izlasīšanas (Anspoka, 2003).

Vēstījuma tipa tekstā dominē notikumi un tēli, tāpēc var izmantot daudzveidīgus lasīšanas, analīzes veidus, tekstu atstāstīšanas veidus, darbu ar plānu, darbu ar ilustrācijām, zīmējumiem.

Apraksta tipa tekstos uzmanību galvenokārt pievērš aprakstītajiem priekšmetiem, dzīvajām būtnēm, parādībām un valodas izteiksmes līdzekļu lietojumam to raksturojumā.

Pārsapņemas tipa teksti raksturīgi ar to, ka tajos dominē pamatideja kā vienojošs elements. Ja tā uztvere ir neprecīza vai kā citādi traucēta, tad atklājas grūtības ar šāda tipa tekstā izteiktā satura sapratnē un savu patstāvīgu secinājumu un vērtējuma veidošanā (Anspoka, 2008).

Daiļliteratūras darbu lasīšanas un analīzes laikā skolēni iegūst to emocionālo pieredzi, kas nepieciešama, lai spētu uztvert un izjust apkārtējo pasauli, veidot personiski ieinteresētu attieksmi pret to.

Mācot skolēnus strādāt ar daiļdarbu, svarīgi ievērot tā veselumu. „Daiļdarbu kā veselumu vieno dažādi faktori un principi, no kuriem katrs atsevišķā darbā var izvirzīties par primāro”.

Lai stāstījumu (tas gan ieteicams ne ilgāks par 3-5 minūtēm) skolēniem būtu vieglāk uztvert, kā arī rastos lielāka ieinteresētība par to, ieteicams izmantot mērķtiecīgu uzskati (kartes, attēlus, ilustrācijas, grāmatas, priekšmetus u.c.).

Sagatavojoties daiļdarba lasīšanai, uzmanība jāpievērš arī žanram, jāmāca skolēnu atšķirt to no citiem žanriem, jāakcentē to izteiksmes līdzekļu lietojums, kam ir būtiska nozīme teksta uztveršanā.

Lasot dažādus **stāstus** (sadzīves, piedzīvojumu, humoristiskos, fantastiskos, dokumentālos u.c.), tēlojumus, vērība tiek veltīta skolēnu sagatavošanai to uztverei, daudzveidīgam darbam ar tiem analītiskā un radošā līmenī.

Stāsti un tēlojumi kā prozas teksti literatūras lasīšanas stundās noder visdažādāko lasīšanas, atstāstīšanas, darba ar plānu u.c. paņēmieni apguvei gan skolotāja vadībā gan patstāvīgi.

Pasakās vēl joprojām saglabājas jau kopš žanra pirmsākumiem – folkloras pasakām – raksturīgais labā un ļaunā pretstatījums. Skolēnam ir nepieciešama skaidrība – kas ir labs un kas ir slikts. Galvenie varoņi tāpat kā folklorā, ir labā un skaistā personificējumi, un, jūtot tiem līdzī skolēns mācās izprast labo un ļauno, kā arī dažas citas ētiskas un estētiskas kategorijas (Stikāne, 2005).

Tēlojumos vērība jāvelta redzes un dzirdes gleznu saskatīšanai attiecīgo izteiksmes līdzekļu analīzei.

Tēlojumus ieteicams mācīties atstāstīt tuvu tekstam, lai skolēniem rastos vajadzība lietot daudzveidīgus valodas līdzekļus (tēlainus vārdus, vārdu savienojumus, sarežģītākas teikuma konstrukcijas, salīdzinājumus, pārnestā nozīmē lietotus vārdus u.c.) (Anspoka, 2008).

Īpaša uzmanība literatūras lasīšanā jāpievērš **dzejās** lasīšanai un analīzei. Dzejā koncentrētā veidā tiek ietverts bagātīgs saturs. Tās uztvere un analīze ir sarežģīts process, jo saistīts ar skolēna individuālo pieredzi vispārināt, asociāciju bagātību, emocionālo attīstību. „Dzeja ir autora pārdzīvotā attieksmes atklājēja pret apkārtējo pasauli un sevi pašu. Savā valodiskajā izpausmē tā ir īpaši organizēta autora pārdzīvotā runa”.

No literatūras žanru viedokļa dzeja bērniem ir viens no latviešu bērnu literatūras pamatveidiem gan literatūras vēsturē, gan mūsdienās, jo visos laikos dzejas poētiskie līdzekļi rakstniekiem šķituši piemēroti pasaules skaistuma atklāšanai.

Svarīgs ir rotaļīgais pasaules izziņas veids, jo tas tuvāks skolēna pasaules uztverei un izjūtai, viņa paša svarīgākajai nodarbei – rotaļai.

Pasaules izziņa sākas no mājām, ģimenes. Tā ir tuvākā apkārtnē, kurā bērns dzīvo. Tā ir labsajūtas un mīlestības vide, sava pasaule, kurai viņš jūtas piederīgs. Ģimene – bērna garīgais pamats, valsts un ceļa rādītājs (Stikāne, 2005).

Līdzīgi kā dzejolis lasāma un analizējama arī **fabula** (neliela apjoma alegorisks daiļdarbs dzejā (retāk prozā) ar pamācošu, satīrisku vai ironisku saturu (Anspoka, 2008).

Arī fabulā izteikto pamācošo atziņu skolēni var izmantot savas domas pamatošanai, stāstot par redzēto, dzirdēto, lasīto.

Literatūras lasīšanas stundās skolēni mācās lasīt un analizēt arī **dramaturģijas** darbus. Salīdzinot ar stāstiem u.c., kuros ir dialogi un kuru lasīšana lomās iespējama tikai pēc to izlasīšanas kopumā, lugas lomās lasāmas jau pirmo reizi. Lai to varētu kvalitatīvi darīt, skolēniem uztveri netraucētu teksta nepārzināšana, pirms lugu lasīšanas jābūt rūpīgai teksta caurskatīšanai. Tā ļauj iepazīties ar tēliem, plānot lasītājus un turpmāko darbu (Anspoka, 2008).

Literatūras lasīšanas mācību saturā gan zināšanu, gan ētisko un estētisko vērtību apguvei tiek izmantota arī **folklorā**.

Lasot un analizējot gan **tautas pasakas**, gan **literārās pasakas** un **teikas**, vērtība jāvelta tajās izteiktā satura kā līdzekļa izmantošanai skolēnu vērtību orientācijā, iztēles un fantāzijas rosināšanā, informācijas ieguvē.

Pasakās bieži akcentēts darbs kā viena no dzīves pamatvērtībām. Ar pasaku izteiksmes līdzekļiem tiek apliecināts jau folklorā paustās atziņas par darbu ne tikai kā iztikas līdzekli, bet arī kā dzīves jēgu, pamatu, skaistuma un laimes avotu (Stikāne, 2005).

Īpaši jāvairās no moralizēšanas, pasakās izteiktā satura attiecināšanas uz dzīves situācijām. „Šādi skaidrojumi ievērojami vājina skolēnu interesi, lasīšanas un stāstīšanas motivāciju. Pasaku apguves laikā ir jāļauj skolēniem iejusties brīnumainajā, pārsteigumu pilnajā fantāzijas radītajā pasaulē” (*Ptičkina, 1999, 76*).

Lasot **teikas**, skolēni iegūst tautas folklorā aprakstīto informāciju par dažādu objektu rašanos, to pārvērtībām.

Teiku lasīšanas laikā, skolēni var sintezēt informāciju, ko ieguvuši par attiecīgajiem objektiem, lasot populārzinātniskos tekstus (arī citos mācību priekšmetos), salīdzināt valodas līdzekļu lietojumu. Teikās izteiktā satura dziļākai izpratnei noder dažāda uzskate (kartes, vārdnīcas, attēli, ilustrācijas). Arī teikas, līdzīgi kā pasakas, jāmacās atstāstīt tuvu tekstam vai brīvi.

Īpaša loma skolēnu valodas, runas bagātināšanā, pieredzes par apkārtējo pasauli paplašināšanā, domāšanas aktivizēšanā ir **mīklām**.

Lasot un minot mīklas, skolēni mācās saskatīt tos objektus, kas raksturoti ar pārnestā nozīmē lietotiem vārdiem vai teikumiem. Minot vienas un tās pašas mīklas ar dažādiem atminējumiem vai dažādiem valodas līdzekļiem izteiktas mīklas ar vienādiem atminējumiem, skolēni saskata kopīgās vai atšķirīgās pazīmes, uz kuru pamata objekti tiek raksturoti caur dažādiem tēliem.

Skolēni jārosina atcerēties lasītās mīklas un tās uzdot citiem, nogaidīt brīdi, kamēr notiek minēšana, būt ieinteresētiem tās atminēšanā. Tāpat pēc analogijas skolēnus var rosināt sacerēt mīklas, uzdot tās citiem.

Parunas un sakāmvārdi, ticējumi, frazeoloģismi, kuros ar vispārinājumu tiek izteikta kāda dzīves gudrība, padomi izmantojami lai mācītos tos attiecināt uz lasītāja tekstā izteikto ideju vai uz kādu ar konkrētu tematu saistītu situāciju. Parunas, sakāmvārdi un ticējumi palīdz labāk izprast literāro darbu pamatdomu, tēlu rīcību, sistematizēt iegūto pieredzi. Tos var izmantot dažādās situācijās:

- pēc teksta izlasīšanas un izpratnes skolēni izvēlas konkrētus sakāmvārdus un parunas, kas attiecināmi uz teksta pamatdomu, kādu tēlu rīcību;
- tekstu virsrakstus nomaina ar atbilstošu sakāmvārdu, parunu vai ticējumu;
- tekstā saskata dažādus notikumus un uz katru attiecina atbilstošu sakāmvārdu vai parunu;
- iepriekš dotos sakāmvārdus vai parunas attiecina uz konkrētām ar lasīto tekstu vai savu pieredzi saistītām situācijām;
- skolēni mācās skaidrot dotajos sakāmvārdos, parunās, ticējumos izteikto nozīmi, to pamatot (*Dirba, 2006; Ramsey, 2004*).

Anekdotas kā īpašs folkloras žanrs noder skolēnu domāšanas, pozitīva emocionāla fona radīšanai, pašvērtēšanas prasmju veidošanai (arī par sevi ir jāprot pasmieties). Anekdotas ir lasāmviela, kuras uztvere un analīze norit vienlaicīgi, jo nav jēgas lasīt vai stāstīt anekdoti atkārtoti, ja tās uztveres laikā skolēns nav attiecīgi reaģējis (smaidījis, smējies). Skolēnus jārosina lasīt tematiski saistītas anekdotas, tās iegaumēt un izstāstīt citiem.

Lai varētu teikt, ka skolēni lasīšanu apguvuši tā lai dažādās situācijās spēj izmantot lasīšanu kā līdzekli, literatūras stundās svarīgi strādāt ne tikai ar daiļliteratūras žanru tekstiem, bet arī ar **populārzinātniskiem rakstiem**, kuros bez notikumu vietas, laika, notikumu gaitas atklāsmes atklāsmes ienāk arī jēdzienu definīcijas. Šajos tekstos parādās daļas, nodaļas, virsraksti, apakšvirsraksti, dažādi izcēlumi, dažādas burtu formas, burtu lielums, vārdiskā un skaitliskā informācija, grafiki, tabulas, zīmējumi.

Lietišķie raksti literatūras lasīšanas stundās ļauj skolēnam iegūt vērtīgu informāciju par dažādiem notikumiem apkārtējā pasaulē un arī par valodniecības jautājumiem. Tā skolēni

integrēti apgūst arī valodas mācības saturu. Strādājot ar lietišķā stila tekstiem (dažāda veida saraksti, vēstules, iesniegumi, ielūgumi, reportāžas, receptes) uzmanība pievēršama ne tikai šo tekstu nolūkam saziņā, tajos atklātajam saturam, bet arī tekstu formai (izkārtojuma, specifisku valodas līdzekļu lietojumam, tekstu noformējumam) (Anspoka, 2008).

Turpmāk empīriskajā daļā tiks aplūkots latviešu valodas stundas novērojums, piedāvāts, izstrādāts viens mācību stundas plāns, kur tiek aplūkoti dažādi lasīšanas veidi. Tālāk sekos mācību literatūras kontentanalīze, un skolēnu brīvā laika literatūras izvēles apskats.

LATVIEŠU VALODA KĀ MĀCĪBU PRIEKŠMETS SKOLĒNA LASĪTPRASMES ATTĪSTĪBAI

2.1 Pētījumu vispārīgs raksturojums

Vērojot latviešu valodas stundas klātienē, uzmanība tika pievērsta skolotāja un skolēnu sadarbībai stundas laikā. Īpaša interese radās par izmantotajām lasīšanas metodēm, kas parādīja skolēnu lasītprasmes līmeni. Skolotāja pielietoja dažādas metodes, kas piesaistīja skolēnu uzmanību grāmatai. Klasē bija ieviests uzdevums “Grāmatu pils”, šis uzdevums skolēnus mudināja izlasīt konkrētas skolotājas ieteiktas grāmatas brīvajā laikā, uzzīmēt ilustrāciju par izlasīto grāmatu un klases biedriem pastāstīt par grāmatas saturu, savām emocijām to izlasot. Par katru izlasīto grāmatu skolēns saņem vienu pils daļu. Sakrājot visas pils daļas, izveidojas gatava pils, par to skolēns saņem vērtējumu.

Lai rastos izpratne, kādus tekstus skolēni lasa latviešu valodas mācību stundās, lasītprasmes veicināšanai tika analizēti trīs dažādu autoru mācību līdzekļi 2. klasei (*Anspoka, Z. Latviešu valoda 2. klasei; Ivana, Z., Urbanoviča, D. Latviešu valoda 2. klasei; Jerāte, I., Mantromoviča, I. Latviešu valoda 2. klasei*).

Mācību līdzekļi tika analizēti pēc šādiem kritērijiem:

1. Lasāmo tekstu veidi mācību līdzekļos.
2. Mācību uzdevumi, to veidi pirms tekstu lasīšanas.
3. Uzdevumu veidi, kas paredzēti teksta apzinātas, izteiksmīgas un raitas lasīšanas apguvei.
4. Iespējas skolēna lasītprasmes pārbaudei un vērtēšanai, tai skaitā arī pašvērtēšanai.
5. Ilustrācijas mācību līdzekļos.

Kritēriji izvirzīti, balstoties uz 1. nodaļas analizētajām teorijām.

Mācību grāmatā **Z. Anspoka Latviešu valoda 2. klasei. Pirmā daļa. Lielvārds. 2014** sastopami dažādi teksti: autoru stāsti, pasakas, tautas pasakas, mīklas, ticējumi, tautasdziesmas, dzejoļi, teikas.

Mācību uzdevumi pirms teksta lasīšanas ir saistīti ar vārdu lasīšanu, precīzu skaņu izrunu, alfabēta mācību, līdzīgu nozīmju vārdu lasīšana, vingrināties izlasīt vārdu, kuram pazudusi skaņa, izdomāt un nosaukt vārdam pāri mainot pirmo burtu.

Izlasot tekstus uzdevumi piedāvā skolēniem atbildēt uz jautājumiem par tekstu, kas palīdz izprast tekstu, uzdevumu vidū ir arī darbs ar tekstu- skolēniem jāatrod konkrēti teikumi tekstā, jāsakārto sižeta secība, jāturpina un jāizdomā pasakas nobeigums.

Teksti ir piemēroti, lai veiktu skolēnu lasītprasmes pārbaudi un vērtēšanu, jo ir dažādība, kas ļauj pedagogam izvēlēties nepieciešamo. Lai veiktu lasītprasmes pārbaudi pedagogam ir jāinformē skolēns par nosacījumiem, kurus jāievēro lasot tekstu tie var būt :

- Izteismīga, raita lasīšana.
- Teikuma pieturzīmju ievērošana.
- Teksta izpratne.

Arī pašvērtēšanai ir liela nozīme, kas attīsta skolēna spēju sevi novērtēt. Pēc skolēna teksta lasīšanas pedagogs novērtē skolēna lasītprasmi izskatot vai skolēns ir ievērojis nosacījumus. Ilustrācijas ir domas rosinošas, palīdz raisīt fantāziju, attīsta domāšanu, palīdz skolēniem iejusties sižetā un izprast to.

Mācību grāmatā **Z. Ivana, D. Urbanoviča Latviešu valoda 2. klasei. Pirmā daļa. Raka, 1999** sastopami šādi teksti: autoru dzejoļi, mīklas, stāsti, tautasdziesmas, teikas, tautas pasakas, ticējumi.

Arī šajā mācību līdzeklī ir uzdevumi, kas saistīti ar vārdu lasīšanu, vārdu paskaidrošanu, alfabēta apgūšanas prasmes, dažādi variēti uzdevumi, kas palīdz apgūt vārda un skaņu pareizu izrunu.

Uzdevumi, kas paredzēti teksta apzinātas, izteismīgas un raitas lasīšanas apguvei šajā mācību līdzeklī ir pēc teksta izlasīšanas atbildēšana uz jautājumiem, dažādu teicienu skaidrošana par tekstu, jaunu, nezināmu vārdu skaidrošana, darbs ar tekstu.

Mācību līdzeklī ir daudzveidīgi teksti, tā skolēns apgūst lasītprasmi izmantojot jauniegūto pieredzi, lasot prot atšķirt tekstus vienu no otra, zina atšķirības. Skolotājs var lūgt iemācīties no galvas tautasdziesmu, kuru izteismīgi ir jānorunā, izlasīt un atstāstīt tuvu tekstam, arī tas attīsta izteismīgu lasīšanu skolēnam.

Ilustrācijas mācību līdzeklī raisa domāšanu, ir uzdevumi, kuri sastāv tikai no attēla, tas palīdz labāk iedomāties situāciju, lai skolēns rastu priekšstatu un spētu pastāstīt savas domas par konkrēto tematu.

Mācību grāmatā **Jerāte, I. Mantromoviča Latviešu valoda 2. klasei. Zvaigzne ABC, 2007** sastopamie teksti ir: mīklas, stāsti, dzejoļi, tautasdziesmas, teikas.

Grāmata domāta skolēniem ar speciālām vajadzībām. Pirms teksta lasīšanas skolēniem ir jāiepazīstas ar nezināmiem vārdiem, jāizskaidro tie, jāzina kāds burts pazudis vārdā un jānosauc tas.

Lasīšanas apguvei domātie uzdevumi ir vārda lasīšana pa zilbēm, dažādu vārdu izlasīšana un paskaidrošana, atbildēšana uz jautājumiem. Šie uzdevumi skolēniem ir atvieglināti, lai šādi skolēni spētu izsekot mācību vielai līdzī. Šādus skolēnus ir jāvērtē raugoties uz viņu spējām, cik liela ir izpratne par veicamo uzdevumu. Vai skolēni prot paskaidrot un pastāstīt par izlasīto

tekstu. Ir jāpiedāvā skolēnus novērtēt pašiem sevi izmantojot citādu pieeju (īpaša uzlīmīšu sistēma, kas skolēnu ļoti iepriecina).

Ilustrācija mācību grāmatā ir ļoti košas un krāsainas. Tās ir arī tekstos kāda pazuduša vārda vietā. Skolēnam ir jāsaprot, kas ir uzzīmēts attēlā un pazudušā vārda vietā jāsaka tieši tas vārds. Ilustrācijas ir arī lapaspusēs, kur ir teksti, šādi skolēniem atvieglo domāšanu un rada priekšstatu par teksta saturu.

Apkopojot kontentanalīzi par mācību līdzekļiem var secināt, ka:

- lasīšanas tekstiem jābūt daudzveidīgiem no žanra un stila viedokļa;
- darbam ar lasāmiem tekstiem jābūt daudzveidīgam;
- mācību uzdevumiem jābūt tādiem, kas rosina būt aktīvākam pašam skolēnam.

Lai pārliecinātos, kā iepriekš izrunātie nosacījumi ietekmē skolēna lasītprasmi, tika veikta izmēģinājumu darbība. Pamatojoties uz iepriekš analizētām teorijām tika izstrādāts latviešu valodas stundas plāns, kur akcents tiek likts tieši uz lasītprasmes attīstību, pielietojot dažādas lasīšanas metodes un lasīšanas veidus. Latviešu valodas 2. klasei stundas mērķis ir attīstīt prasmi orientēties tekstā izmantojot dažādus lasīšanas veidus. Mācību stundas tēma ir "Baltā ziema". Stundas uzdevumi ir:

- Mudināt lasīt tekstu pa rindkopām klusi.
- Aicināt atbildēt uz uzdotajiem jautājumiem.
- Rosināt atrast tekstā konkrētu tēla aprakstu un to nolasīt skaļi.

Stundas norises aprakstu sk. 2. pielikumā.

Mācību stundā tika izmantoti tādi lasīšanas veidi kā klusā lasīšana un skaļā lasīšana. Stundas gaitā tika novērots, kā skolēni lasa, kā izprot lasīto un prot sacerēt savu pasaku. Skolēnu lasītprasme bija katram atšķirīga. Daļa skolēnu lasīja ļoti lēni, citi ātrāk un raitāk ar manāmu izteiksmi, tādēļ, skaļās lasīšanas uzdevums nedaudz ievilkās laika ziņā. Uzdevums, kur vajadzēja klusi lasīt tekstu, skolēnus piesaistīja tekstam pilnībā. Daži skolēni bija izklaidīgi un tekstu lasīja pavirši, bet, kad nācās meklēt tekstā konkrēto vietu un lasīt skaļi, tas sagādāja grūtības to atrast. Teksta izpratne sagādāja nelielas grūtības skolēniem, jo pasakā ir ikdienā reti sastopami vārdi, bet kopumā konteksts tika uztverts. Skolēni ļoti labi sacerēja savas pasakas versijas, bija interesantas idejas saklausāmas darbos. Stundas mērķis tika sasniegts, jo tika pielietoti dažādi lasīšanas veidi un veicināta skolēnu teksta izpratne veicot dažādus uzdevumus. Uzdevumi bija dažādi un rosināja skolēnus aktīvāk iesaistīties lasīšanas procesā.

2.2 Pētījumu rezultāti, to analīze

Lai saprastu un nojaustu, vai skolēnus interesē lasīšana kā process, un vai viņi arī pavada brīvo laiku lasot, tika veikts pētījums, kur tika vērtēti trīs aspekti:

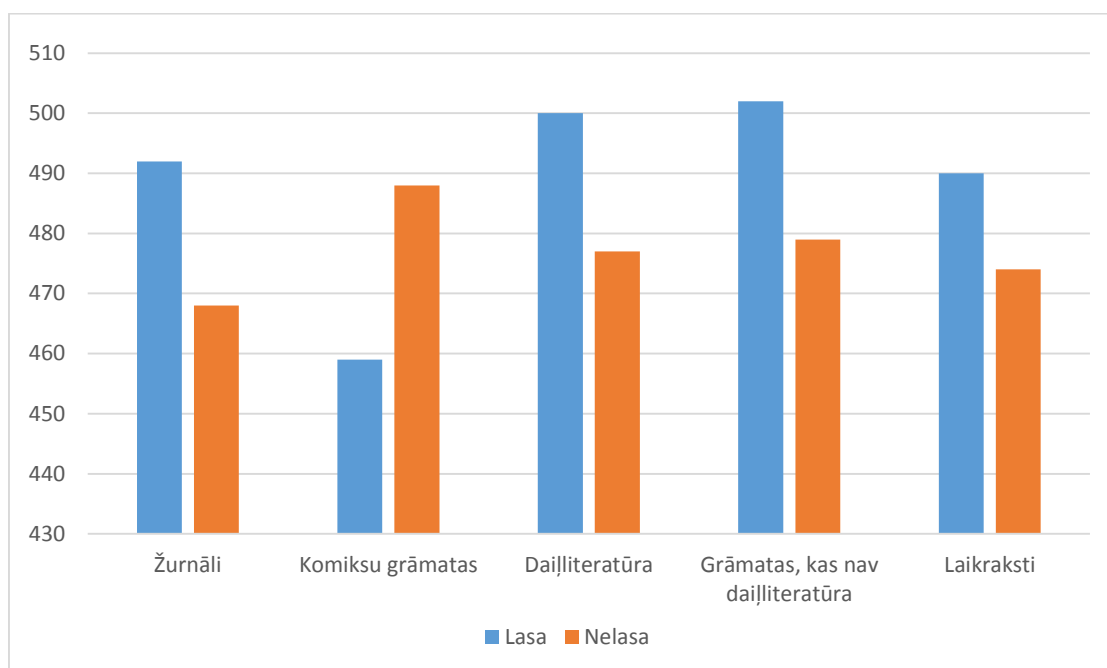
- skolēnu lasīšana;
- cik daudz laika skolēni pavada, lasot sev, savam priekam, atpūtai;
- ko skolēni lasa savām interesēm, priekam. Sk. 2.1 tabulu (Pēc A. Geseke, A. Ozola, 2007).

2.1 tabula. Laiks, ko Latvijas skolēni pavada, lasot savam priekam

Atbilžu varianti	Skolēnu skaits (%)	Vidējie sasniegumi lasīšanā
Es nelasu savam priekam	30%	454
30 vai mazāk minūtes dienā	26%	477
Vairāk nekā 30 minūtes, bet mazāk nekā 60 minūtes dienā	21%	501
1 līdz 2 stundas dienā	16%	515
Vairāk nekā 2 stundas dienā	7%	516

Kā redzams tabulā, vairāk par pusi Latvijas skolēnu lasa mazāk par pusstundu dienā vai nelasa nemaz un tie ir 30%. Tātad šo skolēnu sasniegumi lasītprasmē ir krietni zemāki nekā to, kuri lasot pavada vairāk laika dienā. Līdzīgi ir arī citās valstīs, kur 67% skolēnu ir atbildējuši, ka lasa mazāk kā pusstundu dienā. Bet svarīga ir arī skolēnu lasāmvielas izvēle. Par skolēnu lasāmvielas izvēli sk. 2.1 attēlu (Pēc A. Geseke, A. Ozola, 2007).

2.1 attēls. To Latvijas skolēnu vidējo sasniegumu lasīšanā salīdzinājums, kas atbildējuši, ka lasa attiecīgo literatūru vismaz četras reizes mēnesī vai vismaz dažas reizes nedēļā.

Attēlā dots Latvijas skolēnu vidējo sasniegumu salīdzinājums, ja viņi aptaujā, atbildējuši, ka lasa attiecīgo literatūru vismaz dažas reizes mēnesī vai vismaz dažas reizes nedēļā. Visaugstākie sasniegumi ir tiem skolēniem, kas lasa žurnālus un grāmatas, daiļliteratūru un cita veida grāmatas. Savukārt, zemāki sasniegumi ir skolēniem, kuri izvēlas lasīt komiksu grāmatas.

Tātad atbildot uz iepriekš izvirzītajiem jautājumiem, vai skolēnus interesē lasīšana tik atbildēts, ka dienā kārtīgi lasot vairāk nekā 2 stundas pavada aptuveni 7 % aptaujāto. 26% atbildēja, ka dienā pavada lasot 30 vai mazāk minūtes dienā.

Tika noskaidrots, vai skolēni lasa savam priekam. 30% apgalvo, ka nelasa savam priekam. No tā var secināt, ka skolēni lasa tikai tad, ja ir tāda vajadzība.

Analizējot skolēnu literatūras izvēli var redzēt, ka visvairāk skolēni lasa grāmatas, kas nav daiļliteratūra, bet vismazāk lasa komiksu grāmatas. Visvairāk nelasa komiksu grāmatas, bet vismazāk nelasa žurnālus.

Latviešu valodas mācību stundu novērojumā uzmanība tika pievērsta lasīšanai. Skolotāja piedāvāja skolēniem uzdevumus, kur lasīja tekstu pa vienam teikumam viens aiz otra, tas liek būt uzmanīgiem un sekot līdzī, lai zinātu, kad jāsāk lasīt. Skolotājas un skolēnu sadarbība bija pozitīva un klasē bija ievērota disciplīna, skolotāja bija autoritāte viņu acīs. Klase bija skaisti noformēta, uzskates materiāli, burti bija redzamā vietā, kas palīdz, ja ir nepieciešamība paskatīties.

3. IETEIKUMI LASĪTPRASMES PILNVEIDOŠANAI SĀKUMIZGLĪTĪBAS KLASĒS

Lai veicinātu pozitīvāku rezultātu skolēnu lasītprasmes apgūvē sākumskolā, tika izstrādāti ieteikumi skolēniem un skolotājiem, un skolēnu vecākiem.

Ieteikumi skolēniem un skolotājiem:

- Biežāk apmeklēt skolas bibliotēku un iesaistīties dažādos grāmatu lasīšanas konkursos, pasākumos (“Bērnu žūrija”).
- Latviešu valodas lasīšanai veltīt 2/3 laika.
- Skolotāja vadībā mācīties izvēlēties lasāmvielu.
- Regulāri izklāstīt lasīšanas procesā iegūto pieredzi klasē.
- Iesaistīt vecākus skolēnu lasītprasmes veicināšanai.
- Mācīt dažādus lasīšanas veidus un darbu ar tekstu.
- Lai uzlabotu bērna lasītprasmi, var izmantot dažādus līdzekļus, kas lasīšanu padarīs interesantāku un palīdzēs atrast piemērotāko veidu, kā bērnam visvieglāk ir apgūt nepieciešamo. Var lasīt grāmatas, izmantot datorprogrammas lasīšanai, dažādas attīstošās spēles lasīšanas trenēšanai un uzlabošanai. Tās ir īpaši ieteicamas, jo bērns apgūst nepieciešamo ar rotaļām, prieku un interesi.
- Ja bērni par kādu grāmatu uzved, piemēram, teātra iestudējumu vai raidlugu, viņi to skolā var izrādīt vecākiem.

Ieteikumi skolēnu vecākiem:

- Mēģināt atrast līdzekļus kultūrkapitālā, iegādāties dažādas grāmatas un laiku tās lasīt kopā ar bērnu.
- Arī lasīšanu var padarīt praktisku un ieviest ikdienas dzīvē, ļaujot bērnam lasīt receptes, no kurām pagatavot ēdienu, lasīt ceļazīmes, dažādus uzrakstus.
- Iesaistīties bērna lasītprasmes apgūvē jau agrīnā vecumā lasot priekšā, rosināt apgūt burtus, lasīšanas pamatus. Ieteicams, lai arī tēvi lasītu priekšā saviem dēliem.
- Ieviest ikdienas rituālu, kad vismaz 15 minūtes visi lasa kopā, bet klusām, lai katrs var lasīt sev interesējošo.
- Atrast veidu kā pozitīvi motivēt sava skolēna centību un padarīto.

- Ar personīgo piemēru radīt pozitīvu attieksmi pret lasīšanu.
- Kļūdu labošana – sākotnēji svarīga ir interese un lasīšana vispār, nevajadzētu labot katru kļūdu, izrādiet interesi par teksta saturu.
- Spēlēt dažādas lasīšanas spēles – spēles var būt gan ar vārdiem, gan ar teikumiem un tekstiem.
- Pārrunāt satura izpratni – uzdodiet jautājumus par teksta saturu, palūdziet bērnam pastāstīt par lasīto saviem vārdiem.

NOBEIGUMS

- Lasītprasme ir māka atveidot skaņas ar burtiem, savienot burtus vārdos, uztvert, izprast, analizēt un novērtēt rakstītu tekstu, apzināties lasīšanas mērķi un izvēlēties atbilstīgu lasīšanas veidu, ievērojot lasītāja kultūru. Svarīgākie lasītprasmes kvalitātes rādītāji ir apzinātība, pareizība, izteiksmīgums (skaļi lasot) un lasīšanas temps.
- Lasīšana veicina domāšanu un iztēli, tā palīdz iemācīties sajūst dažādas emocijas, gūt prieku, zināšanas. Lasot literāros darbus skolēni iemācās vērtēt literāro darbu varoņu raksturus un rīcību, kā arī gūst priekšstatu par skaisto un neglīto, labo un ļauno, cildeno un zemisko. Tas nozīmē, ka lasīšana ir arī tikumiskās un estētiskās audzināšanas skola.
- Lasītprasme izveidojas ilgā vingrināšanās procesā. Būtībā cilvēks to pilnveido visu mūžu. Tā attīstās pakāpeniski.
- Lasot skolēni mācās saskatīt tipiskas dabas un sabiedriskās dzīves parādības, izprast to būtību un cēloņsakarības.
- Analizējot literāros darbus un radoši darbojoties, skolēni attīsta savas intelektuālās spējas: mācās analizēt, sintezēt, salīdzināt, vispārināt, konkretizēt, sistematizēt.
- Lasot vienlaikus ar lasīšanas tehnisko darbību, cilvēks apjēdz izlasīto, domās grupē vai, ņemot vērā lasīšanas mērķi, citādi apstrādā informāciju.
- Ir dažādi lasīšanas veidi kā piedāvāt skolēnam lasīt tekstus (skaļi, klusi, pusbalsī, lasīšana skaļi, lasīšana pusbalsī, lasīšana čukstus vai klusi, izlases lasīšana, lasīšana lomās, lasīšana pa grupām, lasīšana korī, kombinētā lasīšana).
- Pastāv daudzveidīgi avoti, kuros atrodami dažādi teksti: žurnāli, avīzes, enciklopēdijas, vārdnīcas, dokumenti, grāmatas un daudzi citi.
- Mācību līdzekļos jābūt dažādiem tekstiem un uzdevumiem, kas rosina pašu skolēnu aktīvāk iesaistīties un izzināt lasīšanas procesu.
- Lai apgūtu lasītprasmi skolēnam ir jādod iespēja lasīt dažādus tekstus un jāattīsta prasme strādāt ar tiem.
- Lai skolotāji veiksmīgāk spētu palīdzēt skolēniem apgūt lasītprasmi skolotājam jāpārzina jaunākā skolas vecuma bērnu psiholoģiskās attīstības likumsakarības.
- Jaunākajā skolas vecumā uzmanība jāvelta priekšā lasīšanai, lasīšanai skaļi un klusi.
- Ir svarīgi noorganizēt gan mājas, gan klases mācību vidi un atmosfēru tā, lai arvien veicinātu veiksmīgu lasītprasmes apguvi sākumskolā, lai tās apguve notiktu viegli un dabīgi.

- Lasīšanas tekstiem jābūt daudzveidīgiem no žanra un stila viedokļa.
- Darbam ar lasāmiem tekstiem jābūt daudzveidīgam.
- Mācību uzdevumiem jābūt tādiem, kas rosina būt aktīvākam pašam skolēnam.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Anspoka, Z. *Latviešu valodas didaktika. 1.-4. klase*. Rīga: Raka, 2008. 474 lpp
2. Anspoka, Z. *Latviešu valoda 2. klasei. Pirmā daļa. Lielvārds*. 2014. 166 lpp
3. Anspoka, Z. *Veseluma metode lasītmācībā un rakstītmācībā. Skolotāja grāmata. Latviešu valoda 1. klasei*. Lielvārds, 2003, 91 lpp
4. Baltušīte, R. *Skolotāja loma mācību motivācijā*. Rīga: Raka, 2006. 276 lpp
5. Dirba, M. *Mijkultūru izglītības daudzveidība*. Rīga: Raka, 2006. 139 lpp
6. Eiders, Dž. *Efektīva komunikācija*. Rīga: Asja, 1999. 162 lpp
7. Eriksons, E. *Identitāte: jaunība un krīze*. Rīga: Jumava, 1998. 73 lpp
8. Gavriļina, M., Vulāne, A. *Dzimtās valodas standarta koncepcija. Valodu apguve: problēmas un perspektīva. Zinātnisko rakstu krājums*. Liepāja: Liepa, 2001, 6. - 18 lpp
9. Fišers, R. *Mācīsim bērniem mācīties*. Rīga: Raka, 2005. 219 lpp
10. Golubeva, A., Puškarevs, I. *Bērna attīstība*. Rīga: Lielvārds, 1999. 119 lpp
11. Geiger, J.F, Millis, K.K. *Assesing the Impact of Reading Goals and Text Structures on Comprehension. Reading Psychology*. 2004, p. 93-100.
12. Geske, A., Ozola, A. *Skolēnu sasniegumi lasītprasmē Latvijā un pasaulē*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2007. 190 lpp
13. Geske, A., Grīnfels, A., Kangro, A., Kiseļova, R. *Ko skolēni zina un prot - kompetence lasīšanā, matemātikā un dabaszinātnēs: Latvija OECD valstu Starptautiskais skolēnu novērtēšanas programma 2009*, LU Izglītības pētnieciskais institūts, 2010.
14. Hahele, R. *Pašvērtējums mācību procesā*. Rīga: Raka, 2006. 186 lpp.
15. Helminga, H. M. *Montesori pedagogija*. Rīga: Jumava, 2006. 54 lpp.
16. Ivana, Z., Urbanoviča, D. *Latviešu valoda 2. klasei. Pirmā daļa*. Raka, 1999. 119 lpp
17. Jerāte, I., Mantromoviča, I. *Latviešu valoda 2. klasei*. Zvaigzne ABC, 2007. 119 lpp
18. Kauliņa, A., Tūbele, S. *Lasīšanas traucējumi*. Rīga: Raka, 2012. 111 lpp
19. Keršenšteiners, G. *Audzinātāja dvēsele un skolotāju izglītības jautājums*. Rīga: 1925. – 124 lpp.
20. Kopolēviča, A., Žukovs, L. *Didaktika – Ievērojamākie pedagogi par mācību teoriju*”, Raka, 2000. 343 lpp
21. Krastiņa, E., Pipere, A. *Mācību sasniegumu pašizvērtēšana*. Rīga: Raka, 2004. 185 lpp
22. Кулагина, И.Ю., Колюцкий, В.Н. *Возрастная психология (Полный жизненный цикл развития человека)* Творческий центр, 2001. 237 lpp
23. Maļicka, J. *Piederības izjūta un mācību motivācija*. Rīga: RaKa, 2004. 129 lpp.

24. Ptičkina, Ā. *Lasīšanas mācības sākumskolā*. Rīga: Pētergailis, 1999. 111 lpp
25. Ptičkina, Ā. *Lasīsim raitāk! Vingrinājumi lasītprasmes apguvei*. Rīga : Rīga, Zvaigzne ABC, 1998. 151 lpp
26. Ptičkina, Ā. *Kā mācīsim bērnus lasīt un rakstīt*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. 71 lpp
27. Pļaviņa, V. *Klupšanas akmens – lasītprasme. Laikraksta Izglītība un Kultūra elektroniskais pielikums pirmsskolas un skolas vecuma bērnu vecākiem*, 2013, Nr.7 (12), 7.-9 lpp
28. Ramsey, P.G. *Teaching and Learning in a Diverse World*. New York: Teachers College Press, 2004. 216 lpp.
29. Stikāne, I. *Vērtību pasaule latviešu bērnu literatūrā*. Rīgā: Raka, 2005. 191 lpp
30. Svence, G. *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 149 lpp
31. *Svešvārdu vārdnīca*. Dr. habil. J. Baldunčuka red. Rīga : Jumava, 1999. 879 lpp
32. *Latviešu valodas mācību programmas paraugs*. [tiešsaite] – [atsauce 7.11.2014.]. Pieejams:
http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pamskolai/latval1_9.pdf
33. *Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem*. MK noteikumi Nr. 468, 12.08.2014., Rīga: Ministru kabinets [atsauce 7.11.2014.]. Pieejams:
<http://likumi.lv/doc.php?id=268342>

PIELIKUMI

1. *pielikums* Latviešu valodas mācību saturs apkopojošā tabulā, kur redzams, kas jāapgūst skolēniem sākumskolas vecumā.

	1. – 3.klase	4. – 6.klase
Saziņa	Saziņas temats, adresāts. Izteikumu veidošana atbilstoši tematam un adresātam. Runas etiķete.	Verbāli un neverbāli saziņas līdzekļi (žesti, mīmika, acu kontakts), to loma saziņā. Saziņas adresāts, adresants, temats, mērķis, vieta, laiks. Izteikumu plānošana un veidošana atbilstoši adresātam, saziņas tematam, mērķim, vietai un laikam. Izteiktā vērtējums atbilstoši adresātam, saziņas tematam, mērķim, vietai un laikam. Viedokļa izteikšana un pamatojums. Runas kultūra saziņā, runas etiķetes normas.
Valoddarbības veidi Klausīšanās	Konkrētas informācijas uztveršana un teksta temata noteikšana klausoties.	Dzirdēta teksta uztveršana tā veselumā un detalizēti. Galvenās domas un temata saistības uztvere dzirdētā tekstā. Klausīšanās nozīme.
Runāšana	Jautājumu un atbilžu veidošana par mācību saturu un sev interesējošām tēmām. Lasītā un dzirdētā teksta atstāstīšana. Stāstījums par redzēto, dzirdēto, lasīto. Stāstījums par sevi, piedzīvoto un pārdzīvoto.	Izteikumu un tekstu veidošana atbilstoši saziņas tematam, mērķim, adresātam. Īss un detalizēts teksta atstāstījums. Uzstāšanās ar paša sagatavotu tekstu. Runāšanas prasmes pilnveide. Sarunas partneru kultūra.

Lasišana	Tehniski pareiza un apzināta lasīšana. Teksta temata, virsraksta noteikšana. Rindu un rindkopu noteikšana. Konkrētas informācijas atrašana lasāmā tekstā, tās izmantošana mācību darbā.	Pareiza, apzināta, veikla, izteiksmīga lasīšana, tās pilnveide. Temata un galvenās domas noteikšana lasītā tekstā. Teksta plānveidīguma un rindkopas jēgas uztvere teksta veidošanā. Informācijas vērtēšana, izmantošana darbībā. Lasīšanas prasmes pilnveide.
Rakstīšana	Burti, burtu savienojumi, burtu forma. Vārdu un teikumu rakstīšana. Teksta rakstīšana par redzēto, dzirdēto, lasīto, piedzīvoto, pārdzīvoto. Teksta pierakstīšana mācību vajadzībām. Rakstveida atstāstījums tuvu tekstam. Apsveikums, ielūgums, vizītkarte.	Rakstīta teksta veidošana atbilstoši adresātam, saziņas tematam, mērķim, vietai un laikam. Konspektīvs atstāstījums. Informācijas sistematizēšana un pierakstīšana. Afīša, anketa, anotācija, atsauksme, iesniegums, mācību līgums, paskaidrojums, sludinājums, vēstule. Rakstīšanas prasmes pilnveide.
Vispārīgie valodniecības jautājumi	Valodas nozīme cilvēku dzīvē. Alfabēts.	Valodas pamatfunkcijas. Valodas zīmju sistēma. Latviešu valodas funkcionālo stilu pazīmes. Populārākās hipotēzes par valodas izcelšanos. Rakstības attīstība. Literārā valoda un neliterārā valoda.
Teksts	Teksta pazīmes: mērķtiecība, pabeigtība. Teksta temats, virsraksts. Apraksta un vēstījuma teksta tipa pazīmes. Vārdu izvēles un teikuma beigu pieturzīmju nozīme teksta veidošanā.	Teksta pazīmes: mērķtiecība, sakarīgums, pabeigtība. Teksta daļas: ievads, iztirzājums, nobeigums. Teksta galvenā doma. Apraksta un vēstījuma tipa domraksts. Pārsprieduma elementi. Vārdu loma teksta uztverē un veidošanā. Pieturzīmju un sintaktisko konstrukciju loma teksta uztverē un veidošanā.

		Vienkāršais un saliktais plāns. Uzmetums, melnraksts, tīrraksts.
Teikums	Teikuma pazīmes. Vārdu saistījumu nozīme teikuma veidošanā. Stāstījuma, jautājuma, izsaukuma teikums. Vienkārša teikuma veidošana un paplašināšana. Teikuma virslocekļi vienkāršā teikumā. Teikuma beigu pieturzīmes.	Teikuma pazīmes. Teikuma virslocekļu (teikuma priekšmets, izteicējs) un palīglocekļu (apzīmētājs, papildinātājs, apstāklis) loma teikuma veidošanā. Teikuma iedalījums pēc izteikuma mērķa un emocionālās nokrāsas, teikuma beigu pieturzīmes. Vienkāršs teikums. Salikts sakārtots un salikts pakārtots teikums. Vienlīdzīgi teikuma locekļi, atkārtoti vārdi, uzruna un uzrunas grupa. Tiešā runa. Izsaukmes vārds teikumā.
Vārds	Skaņa, zilbe. Vārda skaniskais sastāvs. Sakne, galotne. Lietvārds, īpašvārds, darbības vārds. Viennozīmīgi un daudznozīmīgi vārdi. Sinonīmi. Antonīmi.	Pareizrunas un pareizrakstības normas. Vārda sastāvdaļas, to nozīme vārda darināšanā. Vārdu saīsināšana. Viennozīmīgi un daudznozīmīgi vārdi. Vārda tiešā un pārnestā nozīme, frazeoloģismi. Leksikas slāņi un grupas (vispārlietojamā leksika un vārdi ar emocionālu vai stilistisku nokrāsu – sarunvalodas vārdi, poētismi, vienkāršrunas vārdi, deminutīvi; apvidvārdi; sinonīmi). Vārdšķiru gramatiskās pazīmes.

Latviešu valodas 2. klasei mācību stundas plāns.

Skolotāja darbība	Skolēna darbība	Mācību metode
<p>Skolotāja sasveicinās ar skolēniem.</p> <p>Skolotāja sāk mācību stundu uzdodot skolēniem jautājumus par ziemu.</p> <p>Kāds ir tavs vismīļākais gadalaiks?</p> <p>Kādēļ tieši šis gadalaiks tev patīk visvairāk?</p> <p>Uzminiet manu mīklu: Divas māšas: viena balta, otra zaļa; kad viena nāk, otra bēg. Kas tās ir?</p> <p>Skolotāja izdala darba lapas, un lūdz pievērst uzmanību 1. uzdevumam, iepazīstina ar tur esošo pasaku “ Kā lapsa māca vilku zvejot”.</p> <p>Skolotāja lūdz skolēnus klusi pie sevis izlasīt visu pasaku .</p> <p>Skolotāja uzdod jautājumus par izlasīto:</p> <p>Kāda ir pasaka priecīga vai bēdīga?</p> <p>Kāda ir lapsa apdomājot izlasīto?</p> <p>Kurā teikumā ir teikts tas?</p> <p>Kāds ir vilks?</p> <p>Vai abi rīkojās pareizi viens pret otru?</p>	<p>Skolēni arī pievienojas sveicienam.</p> <p>Skolēni atbild uz jautājumiem un min mīklu, dalās savos viedokļos.</p> <p>Skolēni aplūko darba lapu un sāk lasīt pasaku.</p> <p>Skolēni atbild uz jautājumiem un meklē konkrēto vietu rindkopās.</p> <p>Skolēni konkrēto teikumu, kur meklējama atbilde uz jautājumu izlasa skaļi.</p>	<p>Diskusiju elementi</p> <p>Praktiskais darbs</p> <p>Lasīšana ar izpratni</p> <p>Reproduktīvā metode</p>

<p>Kustību pauze - rotaļa "Spogulis".</p> <p>Skolotāja lūdz izpildīt 2. uzdevumu, kur jāuzraksta sava pasakas versija (5. teikumi) par to kā vilks varēja rīkoties, ja būtu gudrāks un nenoticētu lapsai, un uzzīmēt ilustrāciju savai pasakai.</p> <p>Skolotāja lūdz drosmīgākajiem klases priekšā nolasīt savu pasaku.</p> <p>Skolotāja lūdz izpildīt 3. uzdevumu, kur teikumā ir pazuduši vārdi, tie jāatrod atceroties izlasīto tekstu.</p> <p>Skolotāja uzdod skolēniem mājas darbu, pabeigt iesākto darba lapu.</p>	<p>Skolēni izkustas atdarinot priekšā stāvošā skolēna kustības.</p> <p>Skolēni sāk domāt savu pasaku.</p> <p>Skolēni vēlas nolasīt savu pasaku priekšā visiem un paskaidro, kādēļ tieši ir uzrakstījuši šādu pasakas versiju.</p> <p>Skolēni sāk darbu pie 3. uzdevuma, strādājot ar lasīto tekstu un atmiņu.</p> <p>Skolēni ieraksta mājas darbu dienasgrāmatā.</p>	<p>Praktiskais darbs</p> <p>Produktīvā vārdiskā metode</p>
---	--	--

3. *pielikums*. Darba lapa latviešu valodas stundai 2. klasē.

1. uzdevums. Izlasi pasaku “Lapsa māca vilku zvejot”!

Lapsa māca vilku zvejot

Reiz viens zvejnieks ved ragavās zivis no upes. Lapsa ceļmalā jūt zivju smaku, un viņai iekārojas zivju gaļas. Viņa aizskrien ar riņķi zvejniekam priekšā, nogulstas uz ceļa un izliekas par nosprāgušu. Zvejnieks tur piebrauc un redz: nosprāgusi lapsa. Viņš paņem lapsai pie astes, uzsviež uz v ezuma un pārdomā: «Mājā varēs nomaukt ādu.»

Zvejnieks nu brauc priecīgs uz māju, bet lapsa tikai kārna zivis no v ezuma laukā. Izsviedusi visas zivis, lapsa klusītēm nolēc no v ezuma un aizbēg. Zvejnieks pārbrauc mājā un grib palielīties par savu lielo lomu, bet paskatās ne vairs zivju, ne lapsas!

Nozagtās zivis lapsa savilkusi savā alā un sākusi alas priekšā ēst. Atnāk vilks un prasa, lai dodot šim ar'. Lapsa saka, lai ejot vien pats zvejot. Vilks žēlojas, ka šis jau zvejot nemākot. Lapsa pamāca: «Iebāz tik asti āliņģī un paturi labi ilgi, gan tad zivis pieķersies.»

Vilks, muļķis, arī visu notic, aiziet uz āliņģi un iebāz asti aukstā ūdenī; bet nu sāk lieliski salt un vilkam iesalst aste ledū. Vilks sāk nejauki kaukt un lapsa arī līdz. Kaimiņu suņi, izdzirduši kaukšanu, skrien tūliņ šurp un brūk vilkam virsū, bet lapsa jau laikā ir aizmukusi uz mežu. Vilks tik ar varu dabū izraut pliku asti no ledus un aizbēg ar lielām pūlēm.

Mežā vilks sastop atkal lapsu un uzkiedz tai dusmīgi: «Nu es tev atdarīšu!».

«Par manu labo sirdi!» lapsa atteic. «Es jau tev gāju palīgā un tiku pavisam sakosta. Tu vēl vari skriet, bet es tikko varu kājas pavilkt.»

Vilkam paliek lapsas žēl, un viņš prasa: «Vai es tev kā nevaru palīdzēt?»

«Žēlo nu tu mani, kā es tevi žēloju,» lapsa saka, «un aiznes mani uz alu!»

«Sēsties tad ar' man mugurā, var būt, ka vēl varu tevi aizvilkt.»

Lapsa nu sēdās vilkam mugurā, un vilks vaidēdams stiepa to uz alu. Vilkam mokoties, lapsa priecīgi iesaucās: «Kults nekultu nes, kults nekultu nes!»

Vilks kā neticēdams jautā: «Ko tu sacīji?»

Lapsa atbild: «Es jau teicu, ka nekults nes kultu.»

Pēc kāda brīža vilks jūt, ka kas silts notek gar viņa muguru. Vilks prasa: «Ko tu tur dari?»

«Man klājas pavisam slikti,» lapsa atbild.

Vilks arī tic un nes lapsu vēl jo rūpīgāki. Kad lapsa bija aiznesta, tad viņa priecīga ielīda savā siltā alā, bet vilkam ilgi bija jādziedē noplēstā aste un sakostie sāni.

2. uzdevums. Uzraksti savu pasakas versiju 5 teikumos! Iedomājies, kas notiktu, ja vilks būtu apķērīgāks, padomā!

3. uzdevums. Ieraksti tekstā pazudušos vārdus! Atceroties izlasīto pasaku sakārto tekstu!

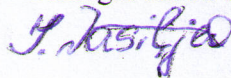
Reiz viens zvejnieks ved ragavās _____ no upes. Viņa aizskrien ar riņķi _____ priekšā, nogulstas uz ceļa un izliekas par nosprāgušu. Izsviedusi visas zivis, lapsa klusītēm nolēc no un aizbēg. Nozagtās zivis lapsa savilkusi savā _____ un sākusi alas priekšā ēst. Atnāk un prasa, lai dodot šim ar'. Vilks, muļķis, arī visu notic, aiziet uz _____ un iebāž asti aukstā ūdenī; bet nu sāk lieliski salt un _____ iesalst aste ledū. Vilks arī tic un _____ lapsu vēl jo rūpīgāki. Kad lapsa bija _____, tad viņa priecīga ielīda savā siltā alā, bet _____ ilgi bija jādziedē noplēstā _____ un sakostie sāni.

4. Uzdevums. Uzzīmē savas pasakas ilustrāciju!

Diplomdarbs "Latviešu valodas mācību saturs skolēna lasītprasmes veicināšanai sākumskolā" izstrādāts LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

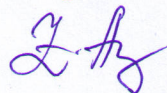
Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Ieva Vasiljeva

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Dr. paed. prof. Zenta Anspoka

Recenzents: Dr. paed. prof. Ilze Stikāne

Darbs iesniegts Pieaugušo pedagoģiskās izglītības centrā 9.01. 2015.

Metodiķe: Agnese Kozlovska

Darbs aizstāvēts valsts pārbaudījumā komisijas sēdē

22.01.2015. prot. Nr. _____

Komisijas sekretāre: lektora p.i. Mg.paed. Mārīte Kokina- Lilo